

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

PIĄTA SEKCJA

SPRAWA ĘCIS przeciwko ŁOTWIE

(Skarga nr 12879/09)

WYROK

STRASBOURG

10 stycznia 2019 r.

OSTATECZNY

24/06/2019 r.

Wyrok ten stał się ostateczny zgodnie z warunkami określonymi w art. 44 ust. 2 Konwencji. Wyrok może podlegać korekcie edycyjnej.

W sprawie Ēcis przeciwko Łotwie,

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Piąta Sekcja), zasiadając jako Izba składająca się z następujących sędziów:

Angelika Nußberger, *Przewodnicząca*,

Jonko Grozew,

André Potocki,

Síofra O'Leary,

Mārtiņš Mits,

Gabriele Kucsko-Stadlmayer,

Lado Chanturia, *Sędziowie*,

oraz Milan Blaško, *Zastępca Kanclerza Sekcji*,

Obradując na posiedzeniu zamkniętym w dniu 20 listopada 2018 r.,

Wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w tym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 12879/09) przeciwko Republice Łotwy wniesionej do Trybunału na podstawie art. 34 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności („Konwencja”) przez obywatela brytyjskiego, pana Mārtiņša Ēcisa („skarżący”) z dnia 12 grudnia 2008 r.

2. Skarżący, któremu przyznano pomoc prawną, był reprezentowany przez pana A. Alliksa, adwokata prowadzącego praktykę w Rydze. Łotewski Rząd („Rząd”) reprezentowany był przez swojego pełnomocnika, panią K. Līce.

3. Skarżący podniósł w szczególności zarzut dyskryminacji ze względu na płeć w odniesieniu do obowiązującego rygoru odbywania kary pozbawienia wolności, co doprowadziło do decyzji odmownej w sprawie uczestnictwa skarżącego w pogrzebie ojca. Skarżący podniósł zarzut naruszenia zasadniczo art. 14 Konwencji w związku z art. 8 Konwencji.

4. W dniu 25 maja 2015 r. skargę dotyczącą zarzutu dyskryminacji zakomunikowano Rządowi, zaś pozostałą część skargi uznano za niedopuszczalną zgodnie z art. 54 ust. 3 Regulaminu Trybunału.

FAKTY**I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY**

5. Skarżący urodził się w 1981 roku i mieszka w okolicach Windawy.

A. Uwieszenie skarżącego i obowiązujący system odbywania kary pozbawienia wolności

6. W dniu 6 grudnia 2001 r. skarżący został skazany za porwanie, zabójstwo i wymuszenie na karę dwudziestu lat pozbawienia wolności. Wyrok ten został utrzymany w mocy przez dwie instancje odwoławcze i stał się prawomocny w 2002 roku.

7. Zgodnie z art. 50⁴ ust. 1 Kodeksu karnego wykonawczego (*Latvijas Sodū izpildes kodekss*) skarżącego umieszczono w zakładzie karnym zamkniętym, z zastosowaniem najostrejszego rygoru zabezpieczeń.

8. W nieokreślonym terminie wobec skarżącego zastosowano rygor umiarkowany, w tym samym zakładzie karnym typu zamkniętego.

9. Zdaniem skarżącego, w 2008 r. zdał on sobie sprawę, że istnieje różnica w traktowaniu więźniów płci męskiej i żeńskiej w odniesieniu do wykonywania kar pozbawienia wolności. Skazani za poważne przestępstwa więźniowie płci męskiej rozpoczynali odbywanie kary w zakładach karnych typu zamkniętego, podczas gdy kobiety skazane za te same przestępstwa rozpoczynały odbywanie kary w zakładach karnych typu półotwartego. Skarżący uznał, że fakt ten miał istotny wpływ na ograniczenie różnych praw więźniów, dlatego też złożył skargi w tej sprawie do kilku instytucji państwowych.

10. W dniu 30 września 2008 r. skarżący został powiadomiony o śmierci ojca. W dniu 2 października 2008 r. złożył wniosek o zezwolenie na opuszczenie więzienia w celu uczestnictwa w pogrzebie ojca. W tym samym dniu dyrektor zakładu karnego odpowiedział, że nie ma uprawnień do wydania zgody, ponieważ skarżący odbywał karę w zamkniętym zakładzie karnym, w ramach rygoru umiarkowanego. Zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym do otrzymania takiej przepustki uprawnieni byli wyłącznie osadzeni odbywający karę w zakładach karnych typu półotwartego, z zastosowaniem rygoru umiarkowanego lub złagodzonego.

11. W latach 2012-2015 skarżący otrzymywał prawo do opuszczenia zakładu karnego na jeden dzień w ciągu roku. Akta sprawy nie zawierają żadnych informacji dotyczących rodzaju zakładu karnego i rygoru odbywania kary przez skarżącego w tym czasie.

12. W dniu 11 września 2015 r. skarżący został warunkowo zwolniony.

B. Rozpoznawanie skarg skarżącego

1. Ministerstwo Sprawiedliwości

13. W dniu 1 lipca 2008 r. Ministerstwo Sprawiedliwości rozpoznało skargę skarżącego dotyczącą różnicy w traktowaniu skazanych mężczyzn i kobiet. [Ministerstwo] powołało się na art. 504 ust. 1 i 505 ust. 1 Kodeksu karnego wykonawczego i odnotowało, że ustawodawca zdecydował się na ustanowienie różnych ram prawnych w odniesieniu do wykonywania

wyroków dla mężczyzn i kobiet. Ministerstwo Sprawiedliwości stwierdziło, że nie doszło do dyskryminacji ze względu na płeć, ponieważ prawa więźniów obojga płci były ograniczone, a obie płci zostały pozbawione wolności.

2. Rzecznik Praw Obywatelskich

14. W dniu 25 października 2010 r. Rzecznik Praw Obywatelskich zakończył rozpoznawanie skargi skarżącego w sprawie odmowy wydania zgody na udział w pogrzebie ojca. Zauważył, że w zakładach karnych typu zamkniętego przebywali osadzeni skazani na karę pozbawienia wolności za popełnienie poważnych lub szczególnie poważnych przestępstw, a także skazani, którzy zostali przeniesieni z zakładów karnych typu półotwartego za poważne lub systematyczne naruszanie reżimu odbywania kary. W zakładach karnych typu zamkniętego skazani poddawani byli zaostrzonym przepisom bezpieczeństwa i nadzorowi w maksymalnym stopniu. Oznaczało to, że osoby umieszczone w takich więzieniach są szczególnie niebezpieczne dla społeczeństwa. Zatem ograniczenie nałożone na skarżącego było proporcjonalne i konieczne w społeczeństwie demokratycznym.

3. Trybunał Konstytucyjny

15. W dniu 9 lipca 2008 r. skarżący wniósł skargę konstytucyjną, twierdząc, że art. 504 ust. 1 Kodeksu karnego wykonawczego jest dyskryminujący ze względu na płeć, co stanowi naruszenie art. 91 Konstytucji. Zważywszy, że kobiety skazane za te same przestępstwa zaczęły odbywać karę w zakładach karnych typu półotwartego, miały one prawo do coraz dłuższych widzeń, większej liczby rozmów telefonicznych i mogły szybciej skorzystać z warunków osadzenia z zastosowaniem łagodniejszego rygoru. Ponadto kobiety mogły otrzymać zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego na okres do siedmiu dni w roku, podczas gdy mężczyznom takie prawo nie przysługiwało.

16. W dniu 29 lipca 2008 r. Trybunał Konstytucyjny, opierając się na art. 20 ust. 6 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, odmówił wszczęcia postępowania. Stwierdził, że uzasadnienie prawne skargi jest oczywiście niewystarczające dla jej przyjęcia (*acīmredzami nepietiekams prasĵjuma apmierināšanai*). W szczególności skarżący nie sprecyzował, dlaczego różnica w traktowaniu mężczyzn i kobiet miałaby być nieakceptowalna.

17. W dniu 7 sierpnia 2008 r. skarżący złożył drugą skargę konstytucyjną, dodając, że mężczyźni i kobiety, którzy zostali skazani za poważne i szczególnie poważne przestępstwa, znajdowali się w tych samych okolicznościach, to jest, że zostali pozbawieni wolności. Jednakże, pomimo zakazu dyskryminacji wymagającego równego traktowania kobiet i mężczyzn, ich prawa zostały ograniczone w różnym stopniu. Skarżący

wskazał również, że w kontekście dyskryminacji ciężar dowodu został przeniesiony – mianowicie po wykazaniu przez daną osobę różnicy w traktowaniu obowiązek wykazania, że różnica ta nie stanowi dyskryminacji, ciężar ten spoczywa na stronie pozwanej.

18. W dniu 5 września 2008 r. Trybunał Konstytucyjny ponownie odmówił wszczęcia postępowania. W odniesieniu do art. 91 zdanie pierwsze Konstytucji, który dotyczy zasady równości, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że należy zbadać następujące kryteria: istnienie porównywalnych grup, odmienne traktowanie tych grup oraz brak obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia tej różnicy w traktowaniu. Ze uwagi na fakt, że uzasadnienie prawne przedstawione przez skarżącego opierała się na założeniu, że mężczyźni i kobiety, którzy popełnili podobnie poważne przestępstwa, znajdują się w porównywalnej sytuacji, Trybunał Konstytucyjny uznał, że uzasadnienie to jest oczywiście niewystarczające do uwzględnienia jego skargi. W odniesieniu do zakazu dyskryminacji, o którym mowa w art. 91 zdanie drugie Konstytucji, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że skarżący nie sprecyzował prawa człowieka, którego dotyczy skarga w sprawie dyskryminacji. W związku z tym w odniesieniu do tej części skargi nie przedstawiono uzasadnienia (*nav sniegts juridiskais pamatojums*), a wymogi formalne skargi konstytucyjnej nie zostały spełnione. We właściwym zakresie Trybunał Konstytucyjny oparł się na art. 20 ust. 5 pkt 3 i 6 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym.

19. W trzeciej skardze konstytucyjnej z dnia 20 października 2008 r. skarżący dodał, że w dniu 2 października 2008 r. odmówiono mu zgody na opuszczenie więzienia w celu uczestnictwa w pogrzebie ojca. Był tym samym dyskryminowany ze względu na płeć, ponieważ kobiety w jego sytuacji mogłyby uczestniczyć w pogrzebie. Na poparcie swojej skargi dotyczącej dyskryminacji skarżący powołał się na prawo do życia prywatnego, prawo do życia rodzinnego i wolność wyrażania opinii.

20. W dniu 21 listopada 2008 r. Trybunał Konstytucyjny odmówił wszczęcia postępowania, powołując się na art. 20 ust. 6 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym. Zauważył, że skarga nie zawierała uzasadnienia, dlaczego mężczyźni i kobiety skazani za poważne i szczególnie poważne przestępstwa oraz skazani na karę pozbawienia wolności mieliby podlegać tym samym zasadom wykonywania kary, to jest na czym polega porównywalność sytuacji mężczyzn i kobiet. Na tej podstawie uzasadnienie skargi uznano za oczywiście niewystarczające dla jej przyjęcia.

II. WŁAŚCIWE PRAWO KRAJOWE I PRAKTYKA

A. Konstytucja

21. Właściwy przepis Konstytucji Republiki Łotewskiej (*Satversme*) brzmi następująco:

Artykuł 91

„Wszyscy ludzie na Łotwie są równouprawnieni wobec prawa i sądu. Prawa człowieka realizowane są bez jakiegokolwiek dyskryminacji.”

B. Kodeks karny wykonawczy

22. We wsciwym czasie, zgodnie z art. 50³ zarówno w zakładach karnych zamkniętych, jak i półotwartych obowiązywały trzy rygory bezpieczestwa (systemy odbywania kary pozbawienia wolności) – zaostrozony, umiarkowany i złagodzony. Zgodnie z art. 50¹, zarówno w przedmiotowym czasie, jak i w czasie i przyjęcia niniejszego wyroku, wszyscy skazani, którzy mają odby karę w zakładzie karnym zamkniym lub półotwartym, rozpoczynają odbywanie kary z zastosowaniem zaostzonego rygoru w danym zakładzie. Wszyscy osadzeni odbywają karę zgodnie z zasad „stopniowej modyfikacji systemu odbywania kary”, co oznacza, Œe po przeprowadzeniu indywidualnej oceny system odbywania kary moŒe zosta złagodzony, jednakŒe pod warunkiem odbycia pewnej z góry ustalonej części kary w ramach systemów bardziej rygorystycznych.

23. Art. 50⁴ ust. 1 wskazuje dwie grupy skazanych odbywających karę w zakładach karnych typu zamkniętego. Są to mŒczyŒni skazani na karę pozbawienia wolności za popełnienie powaŒnych lub szczeglnie powaŒnych przestępstw oraz skazani przeniesieni z zakładów karnych typu półotwartego z powodu raŒcych lub systematycznych naruszeń zasad. WiŒniowie umieszczeni w zakładach karnych typu zamkniętego musz odby nie mniej niŒ jedną czwartą zasądzonego wyroku w ramach rygoru zaostzonego. Po tym czasie stosowany poziom bezpieczestwa moŒe zosta zmodyfikowany do poziomu umiarkowanego, w ramach którego osadzeni musz odby nie mniej niŒ jedną czwartą zasądzonego wyroku, zanim uzyskają moŒliwo zmiany systemu na rygor złagodzony. WiŒniowie odbywający karę w ramach rygoru złagodzonego mogą zosta przeniesieni do zakładu karnego typu półotwartego lub warunkowo zwolnieni przed zakończeniem odbywania kary.

24. W art. 50⁵ ust. 1 wymieniono dziesięć równych grup skazanych, którzy odbywają karę w zakładach karnych typu półotwartego, w tym kobiety odbywające karę za przestępstwa popełnione umyślnie. We wsciwym czasie przepis ten przewidywa, Œe w momencie rozpoczęcia wykonywania kary osoba skazana musi odbyć nie mniej niŒ jedną piątą zasądzonej kary w warunkach rygoru zaostzonego. Następnie osadzony lub osadzona obowiązana była odby kolejną jedną piątą [zasądzonej kary] na zasadach rygoru umiarkowanego, za pozosta część kary moŒna było odbywa w warunkach rygoru złagodzonego. Skazani objęci rygorem złagodzonym mogli zosta przeniesieni do zakładu karnego typu otwartego lub warunkowo zwolnieni przed zakończeniem odbywania kary.

25. Więźniowie odbywający karę w zakładach karnych typu zamkniętego, niezależnie od obowiązującego rygoru odbywania kary pozbawienia wolności, jak również więźniowie odbywający karę w zakładach karnych typu półotwartego o zaostrzonym rygorze nie byli uprawnieni do korzystania z przepustki więziennej. W odniesieniu do więźniów odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach rygoru umiarkowanego i złagodzonego w zakładach karnych typu półotwartego, art. 50⁵ przewidywał, że za zgodą dyrektora zakładu karnego przysługiwało im prawo do czasowego opuszczenia zakładu karnego na okres do siedmiu dni w roku lub do pięciu dni z powodu śmierci bliskiego krewnego lub choroby zagrażającej życiu bliskiego krewnego.

C. Prawo karne

26. Art. 7 ust. Kodeksu karnego (*Krimināllikums*) przewiduje, że w zależności od stopnia ich ciężkości przestępstwa dzielą się na wykroczenia, mniej poważne przestępstwa, poważne przestępstwa oraz szczególnie poważne przestępstwa.

27. W przedmiotowym czasie, zgodnie z art. 7 ust. 4 poważne przestępstwa rozumiano jako przestępstwa umyślne podlegające – zgodnie z przepisami prawa karnego – karze pozbawienia wolności na okres od pięciu do dziesięciu lat. W art. 7 ust. 5 wskazano, że szczególnie poważnymi przestępstwami są przestępstwa umyślne podlegające karze pozbawienia wolności powyżej dziesięciu lat, karze dożywotniego pozbawienia wolności lub karze śmierci.

D. Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym

28. Art. 17 ust. 1 ppkt. 11 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym stanowi, że każda osoba, która uzna, że jej prawa podstawowe zostały naruszone, ma prawo do złożenia skargi do Trybunału Konstytucyjnego.

29. W art. 18 ust. 1 wymieniono elementy, jakie musi obowiązkowo zawierać skarga do Trybunału Konstytucyjnego. Jednym z takich elementów jest „uzasadnienie prawne”.

30. Art. 19² ustawy o Trybunale Konstytucyjnym stanowi:

„1) Każda osoba, która uzna, że przepis prawny niezgodny z przepisem o nadrzędnej mocy prawnej naruszył jej prawa podstawowe wynikające z Konstytucji, może złożyć skargę konstytucyjną (wniosek) do Trybunału Konstytucyjnego.

(...)

6) Oprócz elementów wymaganych na podstawie art. 18 ust. 1 niniejszej ustawy, skarga konstytucyjna (wniosek) musi zawierać uzasadnienie dotyczące:

i) naruszenia praw podstawowych skarżącego, przewidzianych w Konstytucji, oraz

ii) wyczerpania wszystkich zwykłych środków odwoławczych lub faktu, że takie środki nie istnieją. ...”

31. Art. 20 w odpowiednim czasie stanowił:

„1) Skarga jest rozpoznawana, a decyzję o wszczęciu postępowania lub o odmowie jego wszczęcia podejmuje skład orzekający złożony z trzech sędziów.

(...)

5) Przy rozpoznawaniu skarg komisja ma prawo do odmowy wszczęcia postępowania, jeżeli: (...)

3) skarga nie spełnia wymogów określonych w art. 18 lub art. 19-19² niniejszej ustawy;

(...)

6) Przy rozpoznawaniu skargi konstytucyjnej (wniosku) skład orzekający może również odmówić wszczęcia postępowania, jeżeli uzasadnienie prawne zawarte w skardze jest oczywiście niewystarczające do [uzasadnienia] uwzględnienia skargi.”

E. Praktyka Trybunału Konstytucyjnego w zakresie wszczynania postępowań konstytucyjnych

32. W wyroku z dnia 22 lutego 2002 r. (sprawa nr 2001-06-03) Trybunał Konstytucyjny orzekł:

„2.2. Zgodnie z art. 19² ust. 1 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, skargę konstytucyjną może wnieść każda osoba, która „uzna” [że przepis prawny naruszył jej prawa podstawowe]. Ustawa stawia na pierwszym miejscu stanowisko osoby, a nie sądu, w sprawie naruszenia praw podstawowych. Ustawa wymaga, aby osoba ta była przekonana, że prawa podstawowe przyznane jej na mocy Konstytucji zostały naruszone. Wymóg ten należy jednak rozpatrywać łącznie z art. 19² ust. 6 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, który wymaga uzasadnienia takiej opinii. Dlatego też, aby wszcząć postępowanie na podstawie skargi konstytucyjnej, należy ustalić, że skarga zawiera wystarczające uzasadnienie prawne takiej „opinii”; niemniej jednak, zespół Trybunału Konstytucyjnego nie jest zobowiązany do przeprowadzenia pełnej oceny „opinii”. Skład orzekający Trybunału Konstytucyjnego ma prawo odmówić wszczęcia postępowania tylko wtedy, gdy „uzasadnienie prawne opinii” jest oczywiście niewystarczające, aby skarga mogła zostać przyjęta; ma jednak obowiązek postąpić w ten sposób wyłącznie wówczas, gdy w ogóle nie przedstawiono uzasadnienia.

...

Art. 20 ust. 6 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym ma na celu ochronę Trybunału Konstytucyjnego przed „daremna pracą” polegającą na rozpoznawaniu skarg oczywiście bezzasadnych. W sytuacjach, gdy przedstawiono pewne uzasadnienie, lecz istnieją wątpliwości, czy nie jest ono oczywiście niewystarczające dla przyjęcia skargi, przepis ten musi być interpretowany zgodnie z jego celem.”

III. WŁAŚCIWE PRAWO MIĘDZYNARODOWE I PRAKTYKA

A. Narody Zjednoczone

33. Zestaw norm i zasad ustanowionych w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych w odniesieniu do traktowania i ochrony zatrzymanych został zaprezentowany w sprawie *Choroszenko przeciwko Rosji* ([WI], nr 41418/04, §§ 69-75, ETPCz 2015 r.). Międzynarodowe standardy ochrony osadzonych kobiet opisano w *Chamtochu i Aksenczik przeciwko Rosji* ([WI], nr 60367/08 i 961/11, §§ 27-31, 24 stycznia 2017 r.).

34. Ponadto Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami zmienione na Zgromadzeniu Ogólnym w dniu 17 grudnia 2015 r. („Reguły Nelsona Mandeli”), we właściwych częściach stanowią, co następuje:

I. Zasady o zastosowaniu ogólnym

Zasady podstawowe

...

Reguła 2

1. Poniższe reguły będą stosowane bezstronnie. Nie będzie stosowana żadna dyskryminacja ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, przekonania polityczne bądź inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, majątek, urodzenie bądź inny status. Konieczne jest poszanowanie przekonań religijnych i moralnych więźniów.

2. Celem stosowania w praktyce zasady niedyskryminacji, administracja więzienna będzie uwzględniać poszczególne potrzeby więźniów, w szczególności najbardziej wrażliwych kategorii osób znajdujących się w więzieniach. Należy przedsięwziąć niedyskryminujące środki mające na celu ochronę i promowanie praw więźniów, którzy posiadają szczególne potrzeby.

(...)

Oddzielenie poszczególnych kategorii więźniów

Reguła 11

Więźniowie poszczególnych kategorii będą umieszczani w odrębnych instytucjach bądź częściach instytucji, przy wzięciu pod uwagę ich płci, wieku, uprzednich skazań, podstawy prawnej uwięzienia oraz wymogów postępowania z nimi. Oznacza to, że:

(a) mężczyźni i kobiety, w takim stopniu, jak to możliwe, będą umieszczani w odrębnych instytucjach; w instytucjach przyjmujących zarówno mężczyzn, jak i kobiety, części instytucji przeznaczone dla kobiet będą całkowicie oddzielone;

(...)

Powiadamianie

(...)

Reguła 70

Więźnia natychmiast poinformuje się o śmierci lub poważnej chorobie jakiegokolwiek bliskiego krewnego lub partnera. W przypadku choroby bliskiego krewnego lub partnera, która stwarza zagrożenie życia, gdy tylko okoliczności na to pozwalają, więźniowi powinno się zezwolić na odwiedzenie chorego – pod eskortą lub samemu – bądź na uczestniczenie w pogrzebie bliskiego lub partnera w przypadku śmierci.

(...)

II. Reguły stosowane do poszczególnych kategorii więźniów

A. Skazani

Zasady wiodące

(...)

Reguła 89

1. Realizacja tych zasad [wiodących] wymaga indywidualizacji postępowania z więźniami i, w tym celu, elastycznego systemu klasyfikacji więźniów na grupy. Jest z tego powodu pożądane, by takie grupy były umieszczane w odrębnych zakładach karnych, odpowiednio do sposobu postępowania z więźniami w każdej z nich.

2. Instytucje te nie muszą zapewniać jednakowego poziomu zabezpieczeń wobec każdej z grup. Pożądane jest zapewnienie zróżnicowanych stopni zabezpieczeń odpowiednio do potrzeb wiążących się z każdą z grup więźniów. (...)"

35. Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z kobietami skazanymi na karę pozbawienia wolności i środków niezolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej („Reguły z Bangkoku”) stanowią uzupełnienie Wzorcowych reguł minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących postępowania z więźniami, uwzględniając specyficzne potrzeby osadzonych kobiet. Reguły z Bangkoku we właściwym zakresie stanowią:

I. Zasady o zastosowaniu ogólnym

1. Zasada podstawowa

[*Uzupełnia Regułę 2 Wzorcowych reguł minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących postępowania z więźniami („Reguły Nelsona Mandeli”)*]

Reguła 1

Aby zapewnić możliwość stosowania w praktyce zasady niedyskryminacji zawartej w Regule 6 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami, przy stosowaniu Reguł należy uwzględnić szczególne potrzeby osadzonych kobiet. Uwzględnienie takich potrzeb w celu osiągnięcia materialnej równości płci nie jest uznawane za dyskryminację.

(...)

II. Reguły stosowane do poszczególnych kategorii więźniów

A. Skazani

1. Klasyfikacja i indywidualizacja

[*Uzupełnia Reguły 93 i 94 Reguł Nelsona Mandeli*]

(...)

Reguła 41

Ocena ryzyka i klasyfikacja więźniów z uwzględnieniem kryterium płci:

(a) Należy wziąć pod uwagę ogólnie mniejsze ryzyko, jakie kobiety przebywające w więzieniu stanowią dla innych, a także szczególnie szkodliwe skutki, jakie zaostroszony rygor i zwiększony poziom izolacji mogą mieć dla kobiet przebywających w więzieniu;

(...)

Relacje społeczne i opieka po zakończeniu odbywania kary

[Uzupełnia Reguły 106 i 108 Reguł Nelsona Mandeli]

(...)

Reguła 45

Władze więzienne w jak największym stopniu korzystają z opcji takich jak przepustki, zakłady karne typu otwartego, domy tymczasowe oraz programy i usługi środowiskowe dla kobiet przebywających w zakładach karnych, w celu ułatwienia im procesu powrotu z więzienia na wolność, zmniejszenia stygmatyzacji i przywrócenia im kontaktu z rodziną na jak najwcześniejszym etapie.”

B. Rada Europy

36. W dniu 11 stycznia 2006 r. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął zalecenie Rec(2006)2 dla państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (które zastąpiło zalecenie nr R (87) 3 w sprawie Europejskich Reguł Więziennych), uwzględniające zmiany w polityce karnej, praktyce orzeczniczej i ogólnym zarządzaniu więzieniami w Europie. Właściwe części zmienionych Europejskich Reguł Więziennych brzmią następująco:

„Część I

Podstawowe zasady

1. Wszystkie osoby pozbawione wolności są traktowane z poszanowaniem ich praw człowieka.

2. Osoby pozbawione wolności zachowują wszystkie prawa, których nie zostały pozbawione zgodnie z prawem w orzeczeniu skazującym je lub zatrzymującym w areszcie.

3. Restrykcje nałożone na osoby pozbawione wolności powinny być ograniczone do koniecznego minimum i proporcjonalne do uzasadnionego celu, dla którego zostały nałożone.

(...)

Zakres i stosowanie

(...)

13. Niniejsze zasady stosuje się bezstronnie, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, język, religię, przekonania polityczne lub inne lub pochodzenie społeczne, przynależność do mniejszości narodowych, stan posiadania, status urodzenia lub inny.

(...)

Część II

Warunki osadzenia

Przydział i zakwaterowanie

(...)

18.10 Więźniowie rozmieszczeni są w warunkach z zabezpieczeniami jak najmniej restrykcyjnymi odpowiadającymi ryzyku ich ucieczki lub skrzywdzeniu siebie lub innych.

(...)

Kontakt ze światem zewnętrznym

(...)

24.5 Władze więzienne pomagają więźniom w utrzymywaniu odpowiednich kontaktów ze światem zewnętrznym oraz dostarczają w tym celu odpowiedniego wsparcia socjalnego.

24.6 Jakakolwiek informacja o śmierci lub ciężkiej chorobie kóregokolwiek z bliskich krewnych jest niezwłocznie przekazywana więźniowi.

24.7 Ilekroć pozwalają na to okoliczności więzień będzie upoważniony do opuszczenia zakładu karnego albo w asyście albo samodzielnie w celu odwiedzenia chorego krewnego, uczestniczenia w pogrzebie lub z innych względów humanitarnych.

(...)

Kobiety

34.1 Dodatkowo poza szczegółowymi przepisami niniejszych reguł odnoszącymi się do kobiet więźniów władze przywiązują szczególną uwagę do cech kobiet związanych m.in. z ich potrzebami fizycznymi, zawodowymi, społecznymi i psychologicznymi podczas podejmowania decyzji dotyczących aspektów ich pozbawienia wolności.

(...)

Część IV

Porządek w zakładzie

(...)

Bezpieczeństwo

51.1 Środki bezpieczeństwa stosowane wobec pojedynczych więźniów ograniczone są do minimum mającego zapewnić bezpieczeństwo ich osadzenia.

(...)

51.3 Niezwłocznie po przyjęciu więźniowie poddawani są ocenie ze względu na:

a) ryzyko jakie mogą stanowić dla społeczeństwa w przypadku ucieczki;

b) ryzyko samodzielnej ucieczki lub przy wsparciu z zewnątrz.

51.4 KaŹdy więźnię przebywa w rygorze bezpieczeŹstwa stosownym do poziomu ryzyka.

51.5 Konieczny rygor bezpieczeŹstwa jest regularnie poddawany ocenie podczas osadzenia zainteresowanego.

(...)

Cześć VIII

Cele rygoru obejmujacego odbywajacych karę

102.2 Osadzenie poprzez pozbawienie wolności stanowi karę samą w sobie i dlatego rygor dla więźniów skazanych nie przyczynia się do pogorszenia cierpień nierozzerwalnie związanymi z osadzeniem.

Wykonywanie rygoru dla osadzonych odbywajacych karę

(...)

103.6 Istnieje system przepustek jako integralna część ogólnego rygoru dla osadzonych odbywajacych karę.”

37. Właściwe części Uwag do Zalecenia (2006)2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskich Reguł Więziennych brzmią:

„Reguła 24.5 nakłada na władze więzienne pozytywny obowiązek ułatwiania kontaktów ze światem zewnętrznym. Jedną z metod jest rozważenie umożliwienia wszystkim więźniom uzyskania prawa do czasowego opuszczenia zakładu w rozumieniu Reguły 24.7 z przyczyn humanitarnych. ETPCz orzekł, że w przypadku pogrzebu bliskiego krewnego, jeżeli nie występuje ryzyko ucieczki więźnia, jest to konieczne (*Płoski przeciwko Polsce*, nr 26761/95, wyrok z 12 listopada 2002 r.). Przyczyny humanitarne przepustki mogą obejmować sprawy rodzinne, takie jak narodziny dziecka.”

38. Zalecenie nr R (82) 16 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie przepustek z zakładu karnego przyjęte w dniu 24 września 1982 r. brzmi następująco:

„Komitet Ministrów (...)

Mając na uwadze, że przepustka sprawia, że zakład karny staje się bardziej humanitarny i przyczynia się do poprawy warunków osadzenia;

Mając na uwadze, że przepustka z zakładu karnego jest jednym ze sposobów ułatwienia reintegracji społecznej osadzonego;

(...)

Zaleca, by rządy państw członkowskich:

1. przyznawały przepustki w najszerszym możliwym zakresie ze względów medycznych, edukacyjnych, zawodowych, rodzinnych i innych społecznych;

2. przy przyznawaniu przepustek uwzględniały:

- charakter i wagę przestępstwa, wymiar orzeczonej kary oraz odbyty dotychczasowy okres kary pozbawienia wolności,

- osobowość i zachowanie osadzonego oraz ewentualne ryzyko, jakie może on stanowić dla społeczeństwa,

- sytuację rodzinną i społeczną więźnia, które podczas jego pobytu w zakładzie karnym mogły ulec zmianom,

- cel, okres i warunki przepustki;

3. udzielały przepustek jak najszybciej i jak najczęściej, z uwzględnieniem wyżej wymienionych czynników;

4. przyznawały przepustki nie tylko osadzonym w zakładach karnych typu otwartego, ale także w zakładach karnych typu zamkniętego, pod warunkiem, że nie jest to sprzeczne z bezpieczeństwem publicznym;

(...)

9. informowały osadzonych, w najszerszym możliwym zakresie, o przyczynach odmowy wydania przepustki; ...”

39. Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (w dalszej części: „CPT”) w następstwie wizyty na Łotwie w dniach 5-15 września 2011 r., dnia 27 sierpnia 2013 r. opublikował sprawozdanie dla rządu łotewskiego. Sprawozdanie we właściwym zakresie brzmi:

„47. Przed przedstawieniem ustaleń delegacji dotyczących zakładów karnych, w których przeprowadzono wizyty, CPT pragnie poruszyć jedną kwestię o bardziej ogólnym charakterze odnoszącą się do rygoru stosowanego wobec osadzonych.

Łotewski Kodeks karny wykonawczy stanowi, że wszyscy więźniowie przebywający w zakładach karnych typu zamkniętego i półotwartego podlegają stopniowej modyfikacji systemu odbywania kary, niezależnie od wymiaru kary. Więźniowie osadzeni w zakładach karnych typu zamkniętego odbywają karę pozbawienia wolności w ramach trzech rodzajów rygoru: zaostrzonego, umiarkowanego i złagodzonego. Prawo wymaga, aby więźniowie tacy odbyli co najmniej jedną czwartą kary w warunkach zaostrzonego rygoru i wykazali się dobrym zachowaniem, aby zakwalifikować się do poziomu umiarkowanego. Po odbyciu co najmniej jednej czwartej kary w warunkach rygoru umiarkowanego istnieje możliwość zmiany rygoru odbywania kary na złagodzony. Warto zauważyć, że więźniowie odbywający karę w ramach rygoru zaostrzonego mają między innymi na ogół ograniczone możliwości pracy i mniejsze możliwości utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym. (...)

CPT przypomina, że „osadzenie poprzez pozbawienie wolności stanowi karę samą w sobie i dlatego rygor odbywania kary nie powinien przyczyniać się do pogłębienia cierpienia skazanych więźniów nierozdzielnie związanego z osadzeniem”. Ponadto mimo że określenie odpowiedniego wymiaru kary za dane przestępstwo należy do organu sądowego, organy więzienne powinny być odpowiedzialne za określenie wymogów dotyczących bezpieczeństwa i rygoru odbywania kary na podstawie profesjonalnie określonych kryteriów i indywidualnej oceny osadzonych. W tym kontekście trudno jest uzasadnić, że od więźnia wymaga się odbycia minimalnej części kary pozbawienia wolności w ramach określonego rygoru (zaostrzonego lub umiarkowanego). W opinii CPT zmiana rygoru powinna wiązać się z postawą,

zachowaniem, uczestnictwem w zajęciach (edukacyjnych, zawodowych lub związanych z pracą) więźnia oraz, ogólnie rzecz biorąc, z osiągnięciem rozsądnych, ustalonych wcześniej celów określonych w planie odbywania kary. W tym celu należy przeprowadzać regularne oceny indywidualne.

CPT apeluje do władz łotewskich o dokonanie przeglądu odpowiednich przepisów i praktyk w świetle powyższych uwag.” [podkreślenie i przypisy pominięto]

40. Po kolejnej wizycie na Łotwie, która miała miejsce w dniach 12-22 kwietnia 2016 r., CPT w swoim sprawozdaniu dla rządu łotewskiego z dnia 29 czerwca 2017 r. odniósł się do ustaleń poczynionych podczas wizyty w 2011 r. Ponownie wyraził zastrzeżenia odnośnie do „stopniowej modyfikacji systemu odbywania kary” i podkreślił, że decyzję o zmianie rygoru odbywania kary powinny podejmować władze więzienne w oparciu o profesjonalnie uzgodnione kryteria i indywidualne oceny.

PRAWO

I. ZARZUT NARUSZENIA ARTYKUŁU 14 KONWENCJI W ZWIĄZKU Z ARTYKUŁEM 8

41. Skarżący podniósł zarzut dotyczący odmiennego traktowania mężczyzn i kobiet skazanych za te same przestępstwa w związku z odpowiednimi obowiązującymi systemami odbywania kary pozbawienia wolności, w szczególności w odniesieniu do prawa do uzyskania przepustki, co doprowadziło do odmowy wydania zgody na udział skarżącego w pogrzebie ojca. Skarżący twierdził, że było to sprzeczne z art. 14 Konwencji w związku z art. 5, 8 i 10 Konwencji.

42. Uwzględniając okoliczności niniejszej sprawy i mając na uwadze, że Trybunał uprawniony jest do wskazania przepisów właściwych z punktu widzenia faktów danej skargi (zob. *Radomilja i Inni przeciwko Chorwacji* [WI], nr 37685/10 i 22768/12, § 126, 20 marca 2018 r.), Trybunał uznaje za stosowne przeanalizować zarzuty skarżącego w kontekście art. 14 Konwencji w związku z art. 8. Artykuły te brzmią następująco:

Artykuł 8

„1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia rodzinnego i prywatnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.”

Artykuł 14

„Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.”

43. Ponadto Trybunał zauważa, że w sprawach wynikających ze skarg indywidualnych, do zadań Trybunału nie należy badanie przepisów krajowych w sposób abstrakcyjny, lecz zbadanie sposobu, w jaki przepisy te zostały zastosowane wobec skarżącego w konkretnych okolicznościach (zob. przykładowo *Sommerfeld przeciwko Niemcom* [WI], nr 31871/96, § 86, ETPCz 2003-VIII, por. także *Van der Ven przeciwko Niderlandom*, nr 50901/99, § 53, ETPCz 2003-II). Zatem w niniejszej sprawie Trybunał nie ma za zadanie porównywania całości systemu odbywania kary pozbawienia wolności, w ramach którego skarżący odbywał karę, z systemem stosowanym wobec kobiet skazanych za takie same przestępstwa. Trybunał musi zbadać kwestię, która bezpośrednio i osobiście dotknęła skarżącego oraz ustalić, czy odmowa przyjęcia jego wniosku dotyczącego uczestnictwa w pogrzebie ojca stanowiła dyskryminację ze względu na płeć zakazaną na mocy art. 14 Konwencji w związku z art. 8 Konwencji.

A. Zastrzeżenie wstępne Rządu

1. Argumenty Stron

44. Rząd oświadczył, że Trybunał nie może badać niniejszej sprawy przed dokonaniem przez Trybunał Konstytucyjny oceny, czy art. 50⁴ Kodeksu karnego wykonawczego jest zgodny z Konwencją. Trybunał Konstytucyjny stanowił skuteczny krajowy środek odwoławczy ustanowiony w tym konkretnym celu, był w stanie zapewnić zadośćuczynienie i był dostępny dla skarżącego zarówno z punktu widzenia prawnego, jak i praktycznego. Skargi konstytucyjne skarżącego zostały jednakże odrzucone z powodu braku wystarczającego uzasadnienia prawnego. Skarżący wiedział o obowiązkowych wymogach dotyczących skargi konstytucyjnej i nie mógł pominąć obowiązku wyczerpania dostępnych krajowych środków odwoławczych poprzez celowe i konsekwentne składanie niekompletnych i niewystarczająco uzasadnionych skarg konstytucyjnych. Ponadto skarżący nie został pozbawiony możliwości skorygowania uchybień stwierdzonych przez Trybunał Konstytucyjny i złożenia kolejnej skargi konstytucyjnej.

45. Dodatkowo, skarżący nie zakwestionował przed Trybunałem Konstytucyjnym faktu, że Kodeks karny wykonawczy nie zezwala na przepustkę z przyczyn losowych dla osadzonych odbywających karę w zakładach karnych typu zamkniętego. W szczególności skarżący nie

zakwestionował przepisu określającego różnice w prawach i obowiązkach między skazanymi odbywającymi karę zgodnie z różnymi systemami.

46. Skarżący twierdził, że w ramach posiadanych środków i możliwości podejmował próby obrony swoich praw przed Trybunałem Konstytucyjnym. Twierdził on, że zwykły obywatel nie może korzystać z ochrony Trybunału Konstytucyjnego, a dla osób nieposiadających wykształcenia prawniczego jego standardy są niezwykle wysokie. Sporządzenie skargi konstytucyjnej jest trudnym zadaniem nawet dla osób wykonujących zawody prawnicze; w związku z tym nie można winić skarżącego za niezdolność do prawidłowego postępowania w tej skomplikowanej dziedzinie prawa.

2. Trybunał

47. Trybunał przypomina, że mechanizm ochrony ustanowiony przez Konwencję ma charakter pomocniczy w stosunku do krajowych systemów ochrony praw człowieka. Zasada wyczerpania krajowych środków odwoławczych jest zatem podstawowym elementem funkcjonowania tego systemu ochrony. Państwa nie muszą odpowiadać za swoje czyny przed organem międzynarodowym, dopóki nie mają możliwości naprawienia sytuacji w ramach własnych systemów prawnych, a zatem osoby, które pragną powołać się na nadzorczą jurysdykcję Trybunału w odniesieniu do skarg przeciwko państwu, są zobowiązane do skorzystania w pierwszej kolejności ze środków odwoławczych przewidzianych w krajowym systemie prawnym (zob. *Chiragow i Inni przeciwko Armenii* [WI], nr 13216/05, § 115, ETPCz 2015 r.).

48. O ile art. 35 ust. 1 Konwencji musi być stosowany z zachowaniem pewnego stopnia elastyczności i bez nadmiernego sformalizowania, zazwyczaj wymaga on, aby skargi, które mają być następnie wniesione do Trybunału, były wnoszone do odpowiednich sądów krajowych, przynajmniej co do istoty i zgodnie z wymogami formalnymi i terminami ustanowionymi w prawie krajowym (zob. *Akdivar i Inni przeciwko Turcji*, 16 września 1996 r., §§ 66 i 69, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV). Niewyczerpanie krajowych środków odwoławczych nie może być wykorzystywane przeciwko skarżącemu, jeżeli pomimo niedopełnienia przez niego przewidzianych prawem formalności, właściwy organ rozpoznał jednak istotę odwołania (zob. *Gäfgen przeciwko Niemcom* [WI], nr 22978/05, § 143, ETPCz 2010 r.).

49. W niniejszej sprawie strony zgadzają się, że domniemana ingerencja w prawa skarżącego wywodzi się z przepisu prawa krajowego. Jak wielokrotnie stwierdzał Trybunał, w przypadku gdy źródłem zarzucanego naruszenia prawa wynikającego z Konwencji jest przepis ustawodawstwa łotewskiego, postępowanie powinno co do zasady zostać wszczęte przed Trybunałem Konstytucyjnym (zob. przykładowo *Griřankova i Griřankovs przeciwko Łotwie* (dec.), nr 36117/02, ETPCz 2003-II (streszczenie) i

Larionovs i Tess przeciwko Łotwie (dec.), nr 45520/04, §§ 142-143 i 167, 25 listopada 2014 r.).

50. Trybunał zauważa, że skarżący wniósł trzy skargi konstytucyjne dotyczące art. 50⁴ ust. 1 Kodeksu karnego wykonawczego. W swojej trzeciej skardze konstytucyjnej skarżący podkreślił, że przepis ten spowodował niemożność uczestniczenia w pogrzebie ojca. W związku z tym, w odniesieniu do skargi będącej przedmiotem oceny Trybunału (zob. par. 43 powyżej) znaczenie dla wyczerpania krajowych środków odwoławczych ma trzecia skarga konstytucyjna skarżącego. Trybunał Konstytucyjny odmówił wszczęcia postępowania, stwierdzając, że skarga nie zawierała uzasadnienia prawnego. W związku z tym należy ustalić, czy skarżący wywiązał się z obowiązku wyczerpania właściwego krajowego środka odwoławczego.

51. Po pierwsze, Trybunał zauważa, że zgodnie z ustawą o Trybunale Konstytucyjnym istnieją dwie możliwe przyczyny odmowy wszczęcia postępowania w przypadku uznania, że nie przedstawiono wymaganego uzasadnienia prawnego. Trybunał Konstytucyjny może uznać, że skarżący nie spełnił wymogów formalnych dotyczących złożenia skargi konstytucyjnej (w tym obowiązku przedstawienia uzasadnienia) i powołać się na art. 20 ust. 5 pkt 3 tej ustawy. Alternatywnie, [Trybunał Konstytucyjny] może stwierdzić, że przedstawione uzasadnienie jest oczywiście niewystarczające do uznania danej skargi i powołać się na art. 20 ust. 6 (zob. par. 31 powyżej) – taka podstawa odrzucenia skargi wydaje się mieć charakter uznaniowy (zob. par. 32 powyżej). W świetle powyższego Trybunał przywiązuje wagę do faktu, że trzecia skarga konstytucyjna, podobnie jak dwie poprzednie, została odrzucona ze względu na drugą podstawę (zob. par. 16, 18 i 20 powyżej). Natomiast w sprawach, w których Trybunał uznał zarzut Rządu dotyczących niewyczerpania środków w związku z niewystarczającym uzasadnieniem skarg konstytucyjnych, Trybunał Konstytucyjny ustalił, że odnośna skarga była niezgodna z sekcją 19² art. o Trybunale Konstytucyjnym (zob. *Gubenko przeciwko Łotwie* (dec.), nr 6674/06, §§ 9 i 25, 3 listopada 2015 r. oraz *Svārpstons i Inni przeciwko Łotwie* (dec.), nr 14976/05, §§ 26 i 51, 6 grudnia 2016 r.).

52. Po drugie, w swojej trzeciej skardze konstytucyjnej skarżący wyraźnie zarzucał dyskryminację ze względu na płeć, ponieważ mężczyźni zostali poddani surowszemu reżimowi więziennemu, zaś ich prawa zostały ograniczone w większym stopniu niż prawa kobiet. Podkreślił, że rozróżnienie miało zastosowanie wobec mężczyzn i kobiet, którzy zostali skazani za te same przestępstwa i otrzymali taką samą karę, a zatem dotyczyło grup osób znajdujących się w „porównywalnej sytuacji”. Twierdził, że spowodowało to nieuzasadnioną różnicę w odniesieniu do prawa mężczyzn i kobiet do opuszczenia zakładu karnego z przyczyn losowych, ponieważ ze względu na rygor odbywania kary pozbawienia

wolności, którym podlegali więźniowie płci męskiej, takie prawo w ogóle im nie przysługiwało (zob. par. 15, 17 i 19 powyżej). W związku z tym Trybunał jest zdania, że w swojej trzeciej skardze konstytucyjnej skarżący wyraźnie i co do istoty podniósł skargę dotyczącą dyskryminacji, którą obecnie wniósł do Trybunału (por. *Schwarzenberger przeciwko Niemcom*, nr 75737/01, § 31, 10 sierpnia 2006 r. i *Luig przeciwko Niemcom* (dec.), nr 28782/04, 25 września 2007 r.).

53. Po trzecie, w odniesieniu do argumentu Rządu, że skarżący mógł złożyć kolejną skargę po skorygowaniu uchybień, Trybunał zauważa, że w odniesieniu do wszystkich trzech skarg Trybunał Konstytucyjny uznał, że skarżący nie uzasadnił w wystarczający sposób swojego twierdzenia, iż osadzeni mężczyźni i kobiety znajdowali się w porównywalnej sytuacji, również po tym, jak podkreślił, że różnica w traktowaniu dotyczyła mężczyzn i kobiet, którzy zostali skazani za te same przestępstwa i otrzymali takie same wyroki. W związku z tym Trybunał uznaje, że w uzasadnieniach zawartych w swoich decyzjach, w szczególności w odniesieniu do odrzucenia trzeciej skargi konstytucyjnej, Trybunał Konstytucyjny, przynajmniej częściowo, wyraził swoje stanowisko co do istoty skargi o dyskryminację wniesionej przez skarżącego (pr. *Gäfgen*, cyt. powyżej, § 145, i *Jalloh przeciwko Niemcom* (dec.), nr 54810/00, 26 października 2004 r.).

54. Wreszcie, w odniesieniu do argumentu Rządu, że skarżący nie zakwestionował przed Trybunałem Konstytucyjnym przepisu określającego różnice w prawach i obowiązkach skazanych odbywających karę w różnych warunkach, Trybunał zauważa, że skarżący nie podniósł zarzutu dotyczącego faktu, że w ramach różnych rygorów więziennych prawa więźniów są ograniczane w różnym stopniu. Nie skarżył się również na fakt, że więźniowie odbywający karę w określonym rygorze więziennym nie mają prawa do przepustki. Skarga dotyczy bowiem faktu, że skazani za te same przestępstwa mężczyźni i kobiety rozpoczynają odbywanie kary pozbawienia wolności w ramach różnych rygorów więziennych, co prowadzi do różnic w ograniczaniu ich praw, a w szczególności do powszechnego zakazu ubiegania się o przepustkę przez mężczyzn. Dlatego też Trybunał nie jest przekonany, czy zakwestionowanie przepisu określającego prawa i obowiązki mające zastosowanie do niektórych systemów odbywania kary pozbawienia wolności przed Trybunałem Konstytucyjnym byłoby skutecznym środkiem odwoławczym w odniesieniu do konkretnej skargi, jaką skarżący złożył do Trybunału.

55. W świetle powyższego Trybunał stwierdza, że skarżący dał organom krajowym możliwość, zasadniczo przysługującą Układającym się Państwom na mocy art. 35 ust. 1 Konwencji, naprawienia zarzucanych im naruszeń (por. *Muršić przeciwko Chorwacji* [WI], nr 7334/13, § 72, 20 października 2016 r.). A zatem zastrzeżenie Rządu dotyczące niewyczerpania krajowych środków odwoławczych musi zostać oddalone.

B. Dopuszczalność i meritum skargi

1. Argumenty Stron

(a) Skarżący

56. Skarżący twierdził, że stał się ofiarą dyskryminacji ze względu na płeć, ponieważ jako mężczyzna skazany za poważne i szczególnie poważne przestępstwa rozpoczął odbywanie kary w zakładzie karnym typu zamkniętego. Kobiety skazane za te same przestępstwa rozpoczynały odbywanie kary w zakładach karnych typu półotwartego. W związku z tym wobec więźniów płci męskiej i żeńskiej, którzy zostali skazani za te same przestępstwa i otrzymali te same wyroki, stosowano różne systemy odbywania kary pozbawienia wolności, a prawa tych dwóch grup więźniów ograniczano w różnym stopniu. W szczególności, więźniom odbywającym karę w zakładach karnych typu zamkniętego nie przysługiwało prawo do czasowego opuszczenia zakładu karnego, podczas gdy więźniowie w zakładach karnych typu półotwartego, podobnie jak więźniarki w sytuacji podobnej do tej, w jakiej znajdował się skarżący, mieli takie prawo.

57. W nawiązaniu do uwag Rządu, skarżący argumentował, że fakt, iż kobiety na ogół popełniły mniej przestępstw, nie może uzasadniać surowszych warunków odbywania kary w więzieniach dla mężczyzn. Podobnie, nie było uzasadnienia dla stwierdzenia, że skarżący – jako mężczyzna – byłby mniej skłonny lub powinien być w mniejszym stopniu uprawniony do spotkania z członkami rodziny i innymi krewnymi. Stosunek każdego człowieka do wartości rodzinnych jest indywidualny i w żadnym przypadku nie zależy od jego płci. Poza tym szersze możliwości spotkań z członkami rodzin i innymi krewnymi sprzyjają reintegracji społecznej więźniów.

58. Skarżący podkreślał, że płeć stanowiła jedyny powód, dla którego nie zezwolono mu na udział w pogrzebie ojca, ponieważ odmowa wynikała wyłącznie z zastosowanego wobec niego systemu odbywania kary pozbawienia wolności. Żaden inny powód nie odegrał jakiegokolwiek roli, ponieważ skarżący nie dopuścił się jakichkolwiek naruszeń tego systemu, które mogłyby mieć wpływ na tę decyzję. Świadczy o tym fakt, że później, gdy zastosowano wobec niego inny rygor odbywania kary, czterokrotnie otrzymał zgodę na krótkoterminową przepustkę. W sytuacjach tych powracał do więzienia w odpowiednim czasie i nie wyrządził żadnej szkody społeczeństwu ani jego członkom.

59. Skarżący twierdził, że nie był w stanie uzyskać zadośćuczynienia za brak możliwości uczestnictwa w pogrzebie ojca i pocieszenia krewnych. Natomiast osadzone płci żeńskiej miały możliwość krótkotrwałego opuszczenia zakładu karnego nie tylko w celu uczestnictwa w pogrzebie krewnych, ale także odwiedzenia członków rodziny w przypadku

śmiertelnej choroby. Skarżący twierdził, że gdyby był kobietą, mógłby odwiedzić ojca, gdy ten przebywał jeszcze w szpitalu.

60. Na zakończenie skarżący stwierdził, że Łotwa nie podjęła żadnych kroków w celu wdrożenia zalecenia Komitetu Ministrów nr R (82) 16 dotyczącego przepustek więziennych (zob. par. 38 powyżej).

(b) Rząd

61. Rząd przyznał, że odmowa udzielenia skarżącemu przepustki z zakładu karnego w celu uczestnictwa w pogrzebie ojca naruszyła jego prawo do życia rodzinnego, zagwarantowane w art. 8 Konwencji. Ingerencja ta była jednak prawnie uzasadniona i miała na celu realizację interesów bezpieczeństwa publicznego, zapobieganie przestępczości i ochronę praw lub wolności innych osób. Zdaniem Rządu ograniczenie to opierało się na indywidualnej ocenie, ponieważ po odbyciu przez więźnia pewnej części kary specjalny organ mógł zdecydować o zmianie rygoru odbywania kary na łagodniejszy. Ponadto Rząd zwrócił również uwagę Trybunału na opinię Rzecznika Praw Obywatelskich, który podkreślił niebezpieczny charakter więźniów, do których ograniczenie to miało zastosowanie (zob. par. 14 powyżej). Ponadto, w świetle spraw *Laduna przeciwko Słowacji* (nr 31827/02, ETPCz 2011 r.) i *Dickson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* ([WI], nr 44362/04, ETPCz 2007-V), szeroki margines oceny stosowany w kwestiach dotyczących więźniów, polityki karnej i strategii społecznej oraz, jak wskazano w sprawie *Choroszenko przeciwko Rosji* ([WI], nr 41418/04, ETPCz 2015 r.), waga wyroku może być związana, przynajmniej w pewnym stopniu, z rodzajem rygoru odbywania kary pozbawienia wolności. W związku z tym Rząd uznał, że ingerencja ta odpowiadała pilnej potrzebie społecznej i była proporcjonalna do uzasadnionego celu, a tym samym była uzasadniona na mocy art. 8 ust. 2 Konwencji.

62. W odniesieniu do art. 14 Konwencji Rząd stwierdził, że sytuacja skazanych mężczyzn i kobiet odbywających karę za popełnienie poważnych lub szczególnie poważnych przestępstw nie jest wystarczająco podobna, aby można było ją porównywać. Dodatkowo, zgodnie z Regułami z Bangkoku osadzone płci żeńskiej uznano za jedną z najbardziej narażonych grup o szczególnych potrzebach i wymaganiach. Zasada równości nie neguje możliwości lub konieczności organizowania różnych systemów wykonywania wyroków karnych, które w pełni uwzględniałyby różnice między różnymi grupami skazanych.

63. Rząd argumentował, że pomiędzy badaczami, naukowcami i decydentami krajowymi w odniesieniu do prawa karnego istnieje jednomyślność co do tego, że między osadzonymi płci męskiej i żeńskiej występują różnice w większości aspektów i że identyczne podejście nie ułatwia resocjalizacji skazanych kobiet. Rygory odbywania kary pozbawienia wolności, które zostały opracowane z myślą o męskiej

populacji więźniów, był na ogół znacznie surowsze ze względu na potencjalne ryzyko i zagrożenia dla bezpieczeństwa i personelu więziennego, a także ryzyko przemocy między więźniami i prób ucieczki. W przypadku populacji osadzonych kobiet wszystkie te zagrożenia były wystarczająco niższe lub nie występowały. Ogólnie rzecz biorąc, skazane kobiety były mniej agresywne i mniej skłonne do przemocy w stosunku do innych osadzonych lub pracowników więzienia. Nie było zatem obiektywnej potrzeby poddawania osadzonych kobiet warunkom, które byłyby z natury bardziej rygorystyczne, ale całkowicie niepotrzebne.

64. Na Łotwie kwestia ta została historycznie rozwiązana poprzez ustanowienie trzech różnych i odrębnych systemów odbywania kary pozbawienia wolności, a także odrębnego rodzaju zakładu karnego – zakładu typu półotwartego, w którym przebywają wyłącznie skazane kobiety. Podejście mieszane, zgodnie z którym skazani płci męskiej i żeńskiej przebywali oddzielnie w tym samym obiekcie, okazało się szkodliwe dla osadzonych płci żeńskiej, ponieważ w rezultacie odbywały one swoje wyroki w warunkach surowszych niż obiektywnie konieczne.

65. Rząd argumentował, że różnice rygorów odbywania kary pozbawienia wolności pozwalają na uwzględnienie zróżnicowania płci w statystycznej strukturze przestępstw. Na Łotwie skazane kobiety stanowiły 6,2% ogółu skazanych. W przypadku około 70% przestępstw popełnionych przez kobiety nie doszło do użycia przemocy, a tylko około 10% przestępstw z użyciem przemocy zostało popełnionych przez kobiety. Podobnie jak w całej Europie, na Łotwie większość kobiet skazanych na karę więzienia została uznana za winną stosunkowo drobnych przestępstw i nie stanowiła zagrożenia dla społeczeństwa.

66. Rząd twierdził również, że łotewski system karny traktuje w podobny sposób osadzonych mężczyzn i kobiety należących do porównywalnych grup. W szczególności, więźniom obojga płci, odbywającym karę w ramach umiarkowanego rygoru przysługują te same przywileje. Potwierdza to fakt, że po zmianie rygoru odbywania kary na umiarkowany skarżący czterokrotnie otrzymał krótkoterminową przepustkę.

67. Na zakończenie Rząd oświadczył, że kluczową kwestią w niniejszej sprawie nie jest domniemana dyskryminacja ze względu na płeć, lecz raczej fakt, że Kodeks karny wykonawczy nie przewiduje możliwości przyznania przepustki z przyczyn losowych więźniom odbywającym karę w zakładach karnych typu zamkniętego i w ramach rygoru zaostrzonego. Tymczasem taka skarga nie została zakomunikowana Rządowi. Jednocześnie Rząd argumentował, że skarżący podjął starania w celu przedstawienia swojej skargi z punktu widzenia art. 8 Konwencji w odpowiedzi na uwagi Rządu. Zdaniem Rządu stanowiło to próbę arbitralnego rozszerzenia zakresu skargi złożonej przez skarżącego, o której Rząd został powiadomiony.

2. Trybunał

(a) Zakres sprawy

68. Trybunał orzekł, że zakres sprawy „wniesionej” do Trybunału w wykonaniu prawa do skargi indywidualnej jest określony w skardze lub „żądaniu” skarżącego (zob. *Radomilja i Inni*, cyt. powyżej, §§ 108-09 i 120-22). Zarzuty podnoszone po zakomunikowaniu skargi pozwanemu Rządowi mogą być rozpoznane przez Trybunał wyłącznie w przypadku, gdy stanowią rozwinięcie pierwotnej skargi wniesionej do Trybunału przez skarżącego (zob. *Piryaniak przeciwko Ukrainie*, nr 75788/01, § 20, 19 kwietnia 2005 r.).

69. Trybunał zauważa, że w swojej skardze skarżący skarżył się na dyskryminację ze względu na płeć w odniesieniu do obowiązującego rygoru odbywania kary pozbawienia wolności, w wyniku której nie mógł uczestniczyć w pogrzebie ojca. W odpowiedzi na uwagi Rządu skarżący przedstawił dalsze rozważania dotyczące zarzucanego dyskryminacyjnego charakteru braku prawa do przepustki z zakładu karnego i wynikającej z niego odmowy uczestnictwa w pogrzebie ojca. Trybunał jest zdania, że zarzuty skarżącego stanowią rozwinięcie skargi wniesionej na podstawie art. 14 Konwencji w związku z art. 8, która została zakomunikowana Rządowi, i nie stanowią próby wniesienia nowej skargi.

(b) Dopuszczalność skargi

(i) Czy fakty sprawy „wchodzą w zakres” art. 8 Konwencji

70. Trybunał przypomina, że art. 14 stanowi uzupełnienie innych istotnych postanowień Konwencji i jej Protokołów. Artykuł ten nie posiada niezależnego istnienia, ponieważ dotyczy wyłącznie „korzystania z praw i wolności” chronionych przez te przepisy. Aby można było zastosować art. 14, wystarczy, jeżeli fakty sprawy wchodzą „w zakres” innego przepisu materialnego Konwencji lub jej Protokołów. Na wstępie Trybunał musi zatem ustalić, czy fakty wchodzą w ogólny zakres art. 8 (zob. *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], nr 30078/06, § 124, ETPCz 2012 r. (streszczenie)).

71. Trybunał wielokrotnie rozpoznawał skargi dotyczące odmowy uwzględnienia wniosku osoby osadzonej dotyczącego spotkania z chorym krewnym lub uczestnictwa w pogrzebie krewnego i nieodmiennie stwierdzał, że odmowy takie stanowią ingerencję w prawo do życia rodzinnego zagwarantowane na mocy art. 8 Konwencji (zob. *Lind przeciwko Rosji*, nr 25664/05, § 92, 6 grudnia 2007 r.; *Schemkamper przeciwko Francji*, nr 75833/01, § 31, 18 października 2005 r.; *Płoski przeciwko Polsce*, nr 26761/95, § 32, 12 listopada 2002 r.; i *Giszczak przeciwko Polsce*, nr 40195/08, §§ 36-37, 29 listopada 2011 r.).

72. W związku z tym Trybunał stwierdza, że zarzut skarżącego dotyczący domniemanej dyskryminacji istniejącej w ramach właściwego

rygoru odbywania kary pozbawienia wolności, skutkującej odmową uczestnictwa w pogrzebie ojca, wchodzi w zakres stosowania art. 8 Konwencji.

(ii) Czy domniemana różnica w traktowaniu odnosiła się do jakiegokolwiek spośród powodów wymienionych w art. 14

73. Artykuł 14 nie zakazuje wszystkich różnic w traktowaniu, lecz jedynie różnic wynikających z możliwych do zidentyfikowania, obiektywnych lub osobistych cech charakterystycznych lub „przyczyn”, które powodują, że jednostki lub grupy mogą się od siebie różnić. Wymieniono w nim szczególne powody, które stanowią „przyczyny”; wykaz ten ma jednak charakter ilustracyjny i nie jest wyczerpujący (zob. *Chamtochu i Aksenczik przeciwko Rosji* [WI], nr 60367/08 i 961/11, § 61, 24 stycznia 2017 r.).

74. Skarżący twierdzi, że doświadczył dyskryminacji ze względu na płeć, ponieważ wobec osadzonych mężczyzn i kobiet stosuje się różne rygory odbywania kary, co prowadzi do zróżnicowania ze względu na płeć w odniesieniu do prawa do uzyskania przepustki. Trybunał zauważa, że „płeć” została wyraźnie wymieniona w art. 14 jako zakazana podstawa dyskryminacji.

(iii) Wniosek

75. Zatem w niniejszej sprawie zastosowanie ma art. 14 Konwencji w związku z art. 8.

76. Trybunał stwierdza, iż niniejsza skarga nie jest oczywiście bezzasadna w rozumieniu art. 35 ust. 3 a) Konwencji. Ponadto zauważa, że nie jest również niedopuszczalna z jakichkolwiek innych przyczyn. Musi zatem zostać uznana za dopuszczalną.

(c) Meritum skargi

(i) Czy skarżący znajdował się w analogicznej lub odpowiednio podobnej sytuacji jak skazane kobiety

77. Stanowisko Rządu przed Trybunałem opierało się na twierdzeniu, że [sytuacja] więźniów płci męskiej i żeńskiej nie jest wystarczająco podobna, aby można było ją porównywać.

78. Trybunał wielokrotnie stwierdzał, że w celu zaistnienia kwestii, o której mowa w art. 14, musi istnieć różnica w traktowaniu osób w analogicznych lub odpowiednio podobnych sytuacjach. Wymóg wykazania analogicznej pozycji nie wymaga, by porównywane grupy były identyczne. Skarżący musi wykazać, że biorąc pod uwagę szczególny charakter jego skargi, znajdował się w sytuacji w istotny sposób podobnej do sytuacji innych osób traktowanych inaczej (zob. przykładowo, *Fabián przeciwko Węgrom* [WI], nr 78117/13, § 113, ETPCz 2017 r. (streszczenie)).

79. W sprawie *Chamtochu i Aksenczik* (cyt. powyżej) skarżący płci męskiej podnosili między innymi zarzut dyskryminacji ze względu na płeć z tego względu, że kara dożywotniego pozbawienia wolności nie mogła zostać zastosowana wobec kobiet. Trybunał ustalił, że skarżący znajdowali się w sytuacji analogicznej do wszystkich innych przestępców, w tym kobiet, które zostały skazane za te same lub porównywalne przestępstwa (zob. *Chamtochu i Aksenczik*, cyt. powyżej, § 68; por. także *Laduna*, cyt. powyżej, §§ 56-58 i *Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 7205/07, §§ 67-68, 13 lipca 2010 r.).

80. W niniejszej sprawie różnica w traktowaniu dotyczy mężczyzn i kobiet, którzy zostali skazani za poważne lub szczególnie poważne przestępstwa. Zatem – podobnie jak sprawa *Chamtochu i Aksenczik* – odnosi się ona do osób, które popełniły te same lub porównywalne przestępstwa i wszystkie zostały skazane na karę pozbawienia wolności (por. *Gerger przeciwko Turcji* [WI], nr 24919/94, § 69, 8 lipca 1999 r., gdzie Trybunał uznał, że niekorzystne traktowanie osób skazanych za przestępstwa terrorystyczne nie jest rozróżnieniem między różnymi grupami osób, ale między różnymi rodzajami przestępstw). W odniesieniu do charakteru skargi Trybunał zauważa, że odnosi się ona do sposobu, w jaki obowiązujący system odbywania kary pozbawienia wolności wpływa na ograniczenia życia rodzinnego więźniów, w szczególności w zakresie prawa do przepustki z przyczyn losowych. W związku z tym skarga dotyczy kwestii, która ma takie samo znaczenie dla wszystkich więźniów (por. *Varnas przeciwko Litwie*, nr 42615/06, § 113, 9 lipca 2013 r.).

81. Trybunał uznaje zatem, że ze względu na charakter konkretnej skargi, skarżący może twierdzić, że znajduje się w sytuacji analogicznej do sytuacji kobiet skazanych za te same lub porównywalne przestępstwa.

(ii) *Czy różnica w traktowaniu była obiektywnie uzasadniona*

82. Nie każda różnica w traktowaniu jest równoznaczna z naruszeniem art. 14. Trybunał wielokrotnie stwierdzał, że różnica w traktowaniu ma charakter dyskryminacji, jeżeli nie posiada obiektywnego i uzasadnionego celu; innymi słowy, jeżeli nie dąży do osiągnięcia uprawnionego celu lub jeżeli pomiędzy zastosowanymi środkami a celem, który ma być osiągnięty, nie istnieje uzasadniony związek proporcjonalności (zob. przykładowo *Konstantin Markin*, cyt. powyżej, § 125).

83. Układającym się Państwom przysługuje pewien margines swobody przy ocenie, czy i w jakim stopniu różnice w sytuacjach, ogólnie rzecz biorąc, podobnych uzasadniają różnice w traktowaniu. Zakres tego marginesu oceny różni się w zależności od okoliczności, przedmiotu i kontekstu sprawy (zob. *Chamtochu i Aksenczik*, cyt. powyżej, § 77). Władze krajowe, których obowiązkiem jest również uwzględnianie interesów społeczeństwa jako całości, powinny dysponować szerokim marginesem uznania w przypadku, gdy mają za zadanie wydawać orzeczenia w

kwestiach tak delikatnych jak polityka karna (ibid., § 85). Jak zauważył Rząd, Trybunał rzeczywiście zgadza się, że co do zasady w kwestiach dotyczących więźniów i polityki karnej zastosowanie ma szeroki margines uznania (zob. *Alexandru Enache przeciwko Rumunii*, nr 16986/12, § 78, 3 października 2017 r. oraz *Varnas*, cyt. powyżej, § 115).

84. Z drugiej strony Trybunał wielokrotnie stwierdzał, że postęp w zakresie równości płci jest obecnie głównym celem państw członkowskich Rady Europy i że w celu uznania takiej różnicy za zgodną z Konwencją należałoby przedstawić bardzo ważne powody. W szczególności odniesienia do tradycji, ogólnych założeń lub dominujących postaw społecznych w danym kraju nie mogą same w sobie stanowić wystarczającego uzasadnienia dla odmiennego traktowania, w każdym razie nie bardziej niż podobne stereotypy oparte na rasie, pochodzeniu, kolorze lub orientacji seksualnej (zob. *Konstantin Markin*, cyt. powyżej, § 127; *Chamtochu i Aksenczik*, cyt. powyżej; § 78, i *Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii*, nr 17484/15, § 46, ETPCz 2017 r.).

85. Z przedstawionych przez Rząd argumentów wynika, że zdaniem Rządu różnice w traktowaniu miały na celu ochronę osadzonych kobiet przed negatywnym wpływem identycznego podejścia, które nie uwzględniało w wystarczającym stopniu szczególnych potrzeb osadzonych kobiet.

86. Trybunał zgadza się, że różnica w traktowaniu, która ma na celu zapewnienie równości materialnej, może być uzasadniona na podstawie art. 14 Konwencji. Trybunał jest świadomy istnienia różnych europejskich i międzynarodowych instrumentów opracowanych w celu zapewnienia odpowiedniego uwzględnienia szczególnych potrzeb osadzonych kobiet (zob. par. 33-37 powyżej). Trybunał przyznaje również, że uwzględnienie szczególnych potrzeb osadzonych kobiet, w szczególności w odniesieniu do macierzyństwa, w celu osiągnięcia materialnej równości płci nie powinno być uznawane za dyskryminację (zob. *Alexandru Enache*, cyt. powyżej, § 77). W związku z tym pewne różnice rygorów odbywania kary w więzieniach, które mają zastosowanie wobec mężczyzn i kobiet, są możliwe do zaakceptowania, a nawet mogą być konieczne w celu zapewnienia materialnej równości płci. Niemniej jednak, również w kontekście systemu penitencjarnego i rygorów odbywania kary pozbawienia wolności różnica w traktowaniu ze względu na płeć musi pozostawać w rozsądnym stosunku proporcjonalności między zastosowanymi środkami a celem, który ma zostać osiągnięty (ibid., § 70).

87. Trybunał odnosi się do twierdzenia Rządu, iż łotewski system penitencjarny podobnie traktuje porównywalne grupy, ponieważ osadzonym płci męskiej i żeńskiej, wobec których zastosowanie ma rygor umiarkowany, przysługują takie same przywileje (zob. par. 66 powyżej). Trybunał zauważa, że twierdzenie to nie uwzględnia faktu, iż o surowości danego rygoru decyduje nie tylko poziom zabezpieczeń, lecz także rodzaj

więzienia. Więźniowie płci męskiej i żeńskiej rozpoczynają odbywanie kary w zakładach karnych różnego typu, co prowadzi do różnego stopnia ograniczenia ich praw w przypadku rygoru umiarkowanego. W szczególności Kodeks karny wykonawczy przewiduje, że wszyscy więźniowie płci męskiej skazani za poważne i szczególnie poważne przestępstwa muszą zostać umieszczeni w zakładach karnych typu zamkniętego o zaostrożonym rygorze (zob. par. 22-23 powyżej). Dodatkowo, żaden więzień odbywający karę w zakładzie karnym typu zamkniętego nie ma prawa do uzyskania przepustki (zob. par. 25 powyżej). Może uzyskać takie prawo dopiero po przeniesieniu do zakładu karnego typu półotwartego, zaś przeniesienie może nastąpić dopiero po odbyciu połowy wymiaru nałożonej kary (zob. par. 23 powyżej). Natomiast kobiety skazane za te same przestępstwa umieszczane są w tego typu więzieniach już na początku odbywania kary (zob. par. 24 powyżej).

88. Powyższe znajduje potwierdzenie w doświadczeniu skarżącego, ponieważ w czasie składania wniosku o przepustkę w celu wzięcia udziału w pogrzebie ojca stosowano wobec niego rygor umiarkowany, w zakładzie karnym typu zamkniętego (zob. par. 8 i 10 powyżej). Jego wniosek nie został uwzględniony wyłącznie ze względu na fakt, że odbywał on karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego w warunkach rygoru umiarkowanego. Ani władze krajowe, ani Rząd nie sugerowały, że istniały jakiegokolwiek inne względy, które uzasadniały tę decyzję. Tymczasem kobiety skazane w analogicznych okolicznościach, to znaczy skazane za te same przestępstwa, na które nałożono taką samą karę, po odbyciu takiej samej części kary i po zastosowaniu wobec nich rygoru umiarkowanego, miałyby prawo do takiej przepustki.

89. Uzasadniając to rozróżnienie, Rząd argumentował, że osadzone kobiety są ogólnie rzecz biorąc mniej agresywne i mniej skłonne do przemocy w stosunku do innych osadzonych lub personelu więziennego, podczas gdy osadzeni mężczyźni są bardziej skłonni do przemocy pomiędzy współosadzonymi i prób ucieczki z więzienia oraz stanowią większe zagrożenie dla bezpieczeństwa i personelu więziennego. Rząd nie przedstawił jednakże żadnych danych na poparcie tego twierdzenia. W szczególności Trybunał nie posiada informacji dotyczących zachowania odpowiednich grup więźniów, a mianowicie mężczyzn i kobiet skazanych za poważne lub szczególnie poważne przestępstwa, w odniesieniu do przestrzegania rygoru więziennego, a co ważniejsze, ich zachowania na przepustce.

90. Niezależnie od tego, jak sytuacja się przedstawia, Trybunał nie jest przekonany, że nawet gdyby twierdzenie to było poparte danymi, wystarczyłoby ono do uzasadnienia tego rozróżnienia. Stwierdzenie przeciwne byłoby równoznaczne ze stwierdzeniem, że wszyscy więźniowie płci męskiej, w porównaniu z kobietami, które popełniły dokładnie te same przestępstwa, są o tyle bardziej niebezpieczni, że przeprowadzanie oceny

indywidualnej jest bezcelowe. Takie podejście byłoby niezgodne z orzecznictwem Trybunału podkreślającym potrzebę indywidualnej oceny ryzyka dla wszystkich osadzonych w odniesieniu do przepustki (zob. par. 91 poniżej). Trybunał odnosi się tutaj również do wielokrotnie krytykowanego przez CPT łotewskiego systemu „stopniowej modyfikacji systemu odbywania kary”, zgodnie z którym wszyscy więźniowie zobowiązani są do odbycia z góry określonej minimalnej części kary w ramach rygoru zaostrzonego i umiarkowanego, ponieważ za określenie wymogów bezpieczeństwa i rygoru odpowiedzialne powinny być władze więzienne, który powinny opierać się na profesjonalnie określonych kryteriach i indywidualnej ocenie osadzonych (zob. par. 39 i 40 powyżej).

91. Trybunał w pełni zgadza się z twierdzeniem Rządu, iż nie istnieje obiektywna potrzeba poddawania osadzonych kobiet warunkom, które są bardziej rygorystyczne niż to konieczne. Podkreśla jednakże, iż zasada ta ma zastosowanie również w odniesieniu do więźniów płci męskiej. Trybunał zauważa, że o ile art. 8 Konwencji nie gwarantuje osobie pozbawionej wolności bezwarunkowego prawa do opuszczenia zakładu karnego w celu uczestniczenia w pogrzebie krewnego, o tyle władze krajowe powinny dokonywać oceny każdego takiego wniosku pod względem merytorycznym (zob. *Giszczak*, cyt. powyżej, § 36, i *Płoski*, cyt. powyżej, § 38). Trybunał stwierdzał naruszenie tego artykułu w przypadku, gdy władze krajowe nie dokonały wyważenia sprzecznych interesów lub oparły swoją odmowę wyłącznie na tym, że przepisy krajowe nie przewidywały takiego prawa (zob. *Császky przeciwko Węgrom*, nr 14447/11, § 20, 21 października 2014 r. i *Feldman przeciwko Ukrainie (nr 2)*, nr 42921/09, § 35, 12 stycznia 2012 r.).

92. Trybunał podkreśla wreszcie, że chociaż może istnieć kilka uzasadnionych przyczyn penologicznych zatrzymania danej osoby, to obecnie w europejskiej polityce karnej nacisk kładzie się na rehabilitacyjny cel pozbawienia wolności (zob. *Vinter i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 66069/09 i 2 pozostałe, § 111 i 115, ETPCz 2013 r. (streszczenie)). Choć zasada ta ma zastosowanie niezależnie od popełnionego przestępstwa i czasu trwania orzeczonej kary (ibid., §§ 111-18), ma ona również zastosowanie niezależnie od płci osoby osadzonej. Trybunał podkreśla, że utrzymanie więzi rodzinnych jest podstawowym środkiem wspomagającym reintegrację społeczną i resocjalizację wszystkich więźniów, niezależnie od ich płci (por. *Choroszenko*, cyt. powyżej, § 144). Ponadto jednym ze sposobów ułatwienia reintegracji społecznej wszystkich więźniów jest również możliwość skorzystania z przepustki (zob. *Mastromatteo przeciwko Włochom* [WI], nr 37703/97, § 72, ETPCz 2002-VIII, i *Schemkamper*, cyt. powyżej, § 31).

93. W związku z tym, nie negując możliwości, że pewne rozbieżności w podejściu do osób osadzonych płci męskiej i żeńskiej mogą być uzasadnione, Trybunał nie sądzi, by ogólny zakaz opuszczania zakładu

karnego przez mężczyzn, w tym takŹe w celu uczestnictwa w pogrzebie członka rodziny, sprzyjał realizacji celu polegajĄcego na zapewnieniu uwzględnienia szczególnych potrzeb osadzonych płci Źeńskiej.

(iii) *Wniosek*

94. Stwierdziwszy, Źe odmowa przyjĘcia wniosku skarŹĄcego dotyczĄcego uczestnictwa w pogrzebie ojca ze względu na zastosowany wobec niego – ze względu na płęć – rygor odbywania kary pozbawienia wolności, nie miała obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia, Trybunał uznaje, Źe takie traktowanie miało charakter dyskryminacyjny.

95. Doszło zatem do naruszenia art. 14 Konwencji w zwiĄzku z art. 8 Konwencji.

II. ZASTOSOWANIE ARTYKUŁU 41 KONWENCJI

96. Artykuł 41 Konwencji stanowi:

„Jeśli Trybunał stwierdzi, Źe nastĄpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeśli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej UkładajĄcej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie.”

A. Szkoda

97. SkarŹĄcy domagał się odszkodowania w wysokości 20.000 euro (EUR) z tytułu szkód niemajĄtkowych. Nie przedstawił Źadnych roszczeń dotyczĄcych szkód majĄtkowych.

98. Rząd argumentował, Źe skarŹĄcy nie udowodnił istnienia szkody niemajĄtkowej i zwiĄzku przyczynowego międu roszczeniem a zarzutem naruszenia Konwencji. Rząd uznał ponadto, Źe samo stwierdzenie naruszenia stanowiłoby wystarczajĄcĄ rekompensatę. W kaŹdym razie Rząd uznał, Źe sprawy *Płoski* (cyt. powyŹej), *Watros przeciwko Polsce* ((dec.), nr 13384/10 z dnia 31 stycznia 2012 r.) i *Pielak przeciwko Polsce* ((dec.) [Komitet], nr 9409/09 z dnia 25 września 2012 r.) mogĄ stanowić odniesienie dla celów ustalenia włĄściwej kwoty odszkodowania.

99. DokonujĄc sprawiedliwej oceny zgodnie z wymogami art. 41 Konwencji, Trybunał przyznaje skarŹĄcemu kwotę 3 000 euro (EUR) z tytułu szkody niemajĄtkowej.

B. Koszty i wydatki

100. SkarŹĄcy nie przedstawił roszczenia dotyczĄcego kosztów i wydatków.

101. W związku z tym Trybunał nie przyznaje jakichkolwiek kwot z tego tytułu.

C. Odsetki za zwłokę

102. Trybunał uznaje za własciwe, że odsetki z tytułu niewypłacenia zasądzonych kwot powinny być ustalone zgodnie ze stopą kredytu Europejskiego Banku Centralnego na koniec dnia, plus trzy punkty procentowe.

Z TYCH PRZYCZYN TRYBUNAŁ

1. *Uznaje*, jednogłosnie, skargę za dopuszczalną;
2. *Uznaje*, stosunkiem pięciu głosów do dwóch, że doszło do naruszenia art. 14 Konwencji w związku z art. 8 Konwencji;
3. *Uznaje*, stosunkiem pięciu głosów do dwóch,
 - a) pozwane Państwo ma wypłacić skarżącemu, w terminie trzech miesięcy od dnia, kiedy wyrok stanie się prawomocny zgodnie z art. 44 ust. 2 Konwencji, kwotę 3 000 euro (trzy tysiące euro), z tytułu poniesionej szkody niemajątkowej, plus jakiegokolwiek podatki, jakie mogą być należne od tej kwoty;
 - b) od wygaśnięcia powyższego trzymiesięcznego terminu do momentu zapłaty płatne od tej sumy będą zwykłe odsetki obliczone według stopy procentowej Europejskiego Banku Centralnego na koniec dnia plus trzy punkty procentowe;

4. *Oddala*, jednogłóśnie, pozostałá część roszczenia skarżącego dotyczącá słuźnego zadośćuczynienia.

Sporządzono w języku angielskim i obwieszczono na piśmie w dniu 10 stycznia 2019 r., zgodnie z art. 77 ust. 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Milan Blaűko
Zastępcá Kanclerza

Angelika Nuűberger
Przewodniczącá

Zgodnie z art. 45 ust. 2 Konwencji i art. 74 ust. 2 Regulaminu Trybunału, do wyroku załączono zdanie odrębne Sędziów Groźewa i O'Leary.

A.N.
M.B.

WSPÓLNE ZDANIE ODREBNE SĘDZIÓW GROZEWA I O'LEARY

1. W niniejszej sprawie oczywiste jest, że wniosek skarżącego dotyczący uczestnictwa w pogrzebie ojca nie stał się – przed wydaniem decyzji odmownej – przedmiotem indywidualnej oceny merytorycznej. Uwzględniając orzecznictwo Trybunału dotyczące art. 8 Konwencji w odniesieniu do wniosków o udzielenie przepustki z zakładu karnego, głosowalibyśmy za uznaniem naruszenia tego artykułu, gdyby skarga ta została złożona w Izbie co do meritum.

2. Jednakże ze względu na sposób, w jaki skarżący wniósł skargę na szczeblu krajowym, jesteśmy zmuszeni do jej rozpoznania, tak jak uczyniła to większość, *jedynie* w odniesieniu do art. 14 Konwencji w związku z art. 8. Z powodów przedstawionych poniżej, nie jesteśmy w stanie przyłączyć się do większości w stwierdzeniu naruszenia tych dwóch artykułów Konwencji łącznie.

A. Zarzut naruszenia art. 8 Konwencji

3. Konwencja nie gwarantuje osadzonym bezwarunkowego prawa do opuszczenia zakładu karnego w celu uczestniczenia w pogrzebie krewnego.¹ Artykuł 8 wymaga, aby władze krajowe oceniały każdy indywidualny wniosek dotyczący przepustki pod względem merytorycznym.² Więźniowie mają zatem prawo do procesu, a kontrola Trybunału będzie dotyczyć przede wszystkim tego procesu oraz tego, czy zostały przedstawione odpowiednie i wystarczające powody uzasadniające ewentualną odmowę.

4. Z istotnych powodów można odmówić wydania przepustki w celu uczestnictwa w pogrzebie, przy czym Trybunał uznaje szeroki zakres uznania przysługujący państwom w tym względzie, jak również trudności finansowe i logistyczne, jakie mogą wiązać się z zapewnieniem konwoju więźnia.³ Wysoce zawężony charakter prawa do uzyskania przepustki na mocy art. 8 jest logiczny, zważywszy na cel osadzenia – którym jest właśnie pozbawienie kogoś wolności.⁴ Ponadto uznaje się, iż władze krajowe,

¹ Zob. przykładowo, *Marincola i Sestito przeciwko Włochom*, nr 42662/98, 25 listopada 1999 r., niepublikowany; *Georgiou przeciwko Grecji*, nr 45138/98, 13 stycznia 2000 r., niepublikowany, oraz *Sannino przeciwko Włochom* (dec.), nr 72639/01, 3 maja 2005 r.

² Zob. przykładowo, *Feldman przeciwko Ukrainie* (nr 2), nr 42921/09, 12 stycznia 2012 r., § 35; *Kanalas przeciwko Rumunii*, nr 20323/14, 6 grudnia 2016 r., § 66.

³ Zob. *Płoski przeciwko Polsce*, nr 26761/95, 12 listopada 2002 r.

⁴ Trybunał stwierdzał, że Trybunał stwierdzał, że tymczasowe aresztowanie, podobnie jak wszelkie inne środki pozbawienia osoby wolności, wiąże się nieodłącznie z ograniczeniem życia prywatnego i rodzinnego. Restrykcje takie jak ograniczenie liczby widzeń z rodziną i

których obowiązkiem jest również – w granicach ich jurysdykcji – uwzględnianie interesów społeczeństwa jako całości, powinny dysponować szerokim marginesem uznania w przypadku, gdy mają za zadanie wydawać orzeczenia w kwestiach tak delikatnych, jak polityka karna.⁵

5. Jeżeli prawo krajowe dawało możliwość skorzystania z przepustki i konwoju, Trybunał krytycznie oceniał fakt, że władze krajowe nawet jej nie uwzględniły.⁶ W swojej ocenie proporcjonalności odmowy przez władze krajowe wydania przepustki Trybunał uwzględniał brutalny charakter przestępstwa popełnionego przez osadzonego, kiedy osadzony kwalifikował się do zwolnienia, czy w innych przypadkach podtrzymywał relacje rodzinne i czy komunikacja była możliwa w innej formie, potrzebę obrony porządku publicznego i ochrony bezpieczeństwa ogółu społeczeństwa, zbadanie przez władze różnych możliwych rozwiązań w celu uwzględnienia wniosku osadzonego oraz margines oceny, o którym mowa powyżej.⁷

Łotewski Kodeks karny wykonawczy stanowi, co następuje:

- W zakładach karnych typu zamkniętego i półotwartego stosowane są trzy rygory odbywania kary pozbawienia wolności: zaostrzony, umiarkowany i złagodzony.

- Wszyscy osadzeni skazani za „poważne lub szczególnie poważne przestępstwa”⁸ rozpoczynają odbywanie kary w zakładach karnych typu zamkniętego lub typu półotwartego o zaostrzonym rygorze.

- Łotewska zasada „stopniowej modyfikacji systemu odbywania kary” oznacza, że po przeprowadzeniu indywidualnej oceny rygor odbywania

nadzorowanie widzeń oraz, jeśli stanowią ingerencję w prawa osoby osadzonej ustanowione art. 8, nie stanowią jednak same w sobie naruszenia postanowień tego artykułu (zob. między innymi, *Laduna przeciwko Słowacji*, nr 31827/02, § 52, 13 grudnia 2011 r.; *Bogusław Krawczak przeciwko Polsce*, nr 24205/06, §§ 107-08, 31 maja 2011 r. i *Moisejew przeciwko Rosji*, nr 62936/00, §§ 207-08, 9 października 2008 r.).

⁵ Zob. *Chamtochu i Aksenczik przeciwko Rosji* [WI], nr 60367/08 i 961/11, § 85, 24 stycznia 2017 r.; zob. także *Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 7205/07, § 73, 13 stycznia 2010 r. sprawy tamże cytowane oraz *Costel Gaciu przeciwko Rumunii*, nr 39633/10, § 56, 23 czerwca 2015 r.

⁶ *Płoski przeciwko Polsce*, cyt. powyżej, § 36.

⁷ Należy zwrócić uwagę, że par. 71 wyroku większości tylko częściowo odnosi się do przytoczonego wcześniej orzecznictwa Trybunału. W paragrafie tym stwierdzono, że Trybunał wielokrotnie rozpoznawał „skargi dotyczące odmowy uwzględnienia wniosku osoby osadzonej dotyczącego [...] uczestnictwa w pogrzebie krewnego i nieodmiennie stwierdzał, że odmowy takie stanowią ingerencję w prawo do życia rodzinnego zagwarantowane na mocy art. 8 Konwencji.” Z jednej strony, problem stanowił często brak indywidualnej oceny, jako że osadzonemu nie przysługiwało bezwarunkowe prawo do przepustki. Z drugiej strony, chociaż Trybunał uznał istnienie ingerencji, stwierdził również, w szczególnych okolicznościach szeregu spraw, że była ona uzasadniona i proporcjonalna, odnosząc się do właśnie wymienionych czynników.

⁸ Terminy używane w Kodeksie w odniesieniu do przestępstw popełnianych przez mężczyzn i kobiety różnią się między sobą, ale na podstawie dostępnych informacji musieliśmy przyjąć, że mowa jest o tych samych lub podobnych przestępstwach.

kary może zostać złagodzony, jednakże pod warunkiem odbycia pewnej z góry ustalonej części kary w ramach bardziej rygorystycznych systemów.

- Mężczyźni skazani na karę pozbawienia wolności za popełnienie poważnych lub szczególnie poważnych przestępstw oraz skazani przeniesieni z zakładów karnych typu półotwartego z powodu rażących lub systematycznych naruszeń zasad przebywają w zakładach karnych typu zamkniętego.⁹

- W zakładach karnych typu półotwartego karę odbywa dziesięć różnych grup osadzonych, w tym kobiety skazane za „przestępstwa popełnione umyślnie” oraz mężczyźni skazani za poważne lub szczególnie poważne przestępstwa, jeżeli w momencie popełnienia przestępstwa nie osiągnęli wieku osiemnastu lat.¹⁰

- Więźniowie odbywający karę w zakładach karnych typu zamkniętego, niezależnie od obowiązującego rygoru odbywania kary pozbawienia wolności, jak również więźniowie odbywający karę w zakładach karnych typu półotwartego o zastrzonym rygorze nie są uprawnieni do korzystania z przepustki więziennej.

- Osadzeni, w tym kobiety, które odbyły już część kary w warunkach zastrzonego rygoru w zakładzie karnym typu półotwartego, mogą ubiegać się o przepustkę w przypadku śmierci bliskiego krewnego lub choroby zagrażającej jego życiu.

6. Ustawodawstwo to wyklucza indywidualną ocenę wniosków w sprawie przepustek składanych przez mężczyzn przebywających w zakładach karnych typu zamkniętego oraz przez kobiety przebywające w zakładach karnych typu półotwartego o zastrzonym rygorze. W konsekwencji, gdy skarżący złożył wniosek o przepustkę w związku z udziałem w pogrzebie ojca, dyrektor zakładu karnego odrzucił jego wniosek z uwagi na fakt, że odbywał on karę w zakładzie karnym typu zamkniętego, aczkolwiek na tym etapie w warunkach umiarkowanego rygoru.

7. Oczywiście jest, że wyłączenie jakiegokolwiek oceny merytorycznej wniosku skarżącego o czasowe opuszczenie zakładu karnego jest niezgodne z art. 8 Konwencji, zgodnie z wykładnią Trybunału zawartą w przedstawionym powyżej orzecznictwie. W związku z tym w sprawie takiej jak sprawa skarżącego moglibyśmy bez trudu stwierdzić naruszenie tego przepisu.

⁹ Art. 50⁴ ust. 1 Kodeksu karnego wykonawczego

¹⁰ Ibid., art. 50⁵ ust. 1.

(b) Jedyny zarzut, w odniesieniu do którego skarżący wyczerpał krajowe środki odwoławcze

8. Skarżący nie zaskarżył jednak indywidualnej decyzji administracyjnej odmawiającej mu przepustki, mimo że mógł wnieść skargę do administracji więziennej, a następnie do sądów administracyjnych.¹¹ Nie podniósł również zarzutu – niezwykle istotnego – braku indywidualnej oceny jego wniosku przed łotewskim Trybunałem Konstytucyjnym.

9. Aby zrozumieć skargę złożoną przez skarżącego i jedną z przesłanek naszego zdania odrębnego, należy zwrócić uwagę na sposób, w jaki została ona wniesiona do łotewskiego Trybunału Konstytucyjnego i porównać ją ze sposobem, w jaki została sformułowana później przez większość w wyroku.¹²

10. Skazany za poważne przestępstwa w 2001 r. skarżący twierdzi, że w 2008 r. zdał sobie sprawę, że na Łotwie istnieje różnica w traktowaniu więźniów płci męskiej i żeńskiej w odniesieniu do wykonywania kar pozbawienia wolności. O ile mężczyźni skazani za poważne przestępstwa byli zawsze umieszczani w zakładach karnych typu zamkniętego, kobiety, które zostały skazane za podobne przestępstwa, były umieszczane w zakładach karnych typu półotwartego. Jako że fakt ten miał wpływ na prawa więźniów płci męskiej, skarżący złożył kilka różnych skarg do Ministerstwa Sprawiedliwości, Rzecznika Praw Obywatelskich i Trybunału Konstytucyjnego. Przed złożeniem tej ostatniej skargi, skarżący twierdził, że art. 50⁴ ust. 1 Kodeksu karnego wykonawczego jest dyskryminujący ze względu na płeć, co stoi w sprzeczności z odpowiednim przepisem łotewskiej konstytucji. Przed śmiercią ojca skarżącego – zdarzeniem, które doprowadziło do złożenia wniosku o możliwość czasowego opuszczenia zakładu karnego – skarżący wniósł dwie skargi konstytucyjne kwestionujące łotewskie przepisy na tej ogólnej podstawie. Obydwie skargi zostały uznane za niedopuszczalne z powodu, w pierwszej kolejności, braku właściwego uzasadnienia skargi przez skarżącego (par. 15 wyroku większości) oraz, w drugiej kolejności, niewystarczającego uzasadnienia prawnego kwestii porównywalności w połączeniu z brakiem określenia

¹¹ Zob. art. 49² Kodeksu karnego wykonawczego oraz, przykładowo, *Bannikow przeciwko Łotwie*, nr 19279/03, 11 czerwca 2013 r.

¹² W paragrafie 41 wyroku wydanego przez większość skargę sformułowano w sposób następujący: „Skarżący podniósł zarzut dotyczący odmiennego traktowania mężczyzn i kobiet skazanych za te same przestępstwa w związku z odpowiednimi obowiązującymi systemami odbywania kary pozbawienia wolności, w szczególności w odniesieniu do prawa do uzyskania przepustki, co doprowadziło do odmowy wydania zgody na udział skarżącego w pogrzebie ojca” (podkreślenie dodano); stwierdzenie to powtórzono następnie w par. 80. Należy także zwrócić uwagę na ogólność skargi skarżącego wynikającą z par. 56 wyroku większości, ze strategicznym wprowadzeniem – po raz kolejny – określenia „w szczególności”.

prawa człowieka, w związku z którym doszło do zarzucanej dyskryminacji (par. 17-18 wyroku większości).

11. Odrzucenie tych dwóch skarg, które miały miejsce przed złożeniem wniosku o przepustkę w celu uczestnictwa w pogrzebie, nie ma oczywiście znaczenia dla ustalenia, czy skarżący wyczerpał krajowe środki odwoławcze. Podkreślają one jednak zasadniczy i ogólny charakter skargi o dyskryminację złożonej przez skarżącego w kraju i ujawniają pułapkę, której większość – w sposób zamierzony lub niezamierzony – nie uniknęła.

12. Skarżący, na szczeblu krajowym i przed Trybunałem, skarżył się zatem na rzekomo dyskryminujący charakter obowiązującego łotewskiego systemu odbywania kary pozbawienia wolności. Jednakże jedyny zarzut, który Trybunał mógł rozpoznać co do istoty sprawy, dotyczył konkretnego zarzutu sformułowanego w postępowaniu krajowym i przed Trybunałem, a mianowicie tego, że na skutek odmowy zgody na udział w pogrzebie ojca „*był [...] on dyskryminowany ze względu na płeć*”, ponieważ kobiety w jego sytuacji mogłyby uczestniczyć w pogrzebie.”¹³

13. Skarżący podkreślił ten aspekt dyskryminacyjnego charakteru łotewskiego Kodeksu karnego wykonawczego w swojej trzeciej skardze do Trybunału Konstytucyjnego. Ten ostatni, na podstawie odpowiednich przepisów ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, odrzucił ją na tej podstawie, że uzasadnienie prawne skargi było niewystarczające. Większość stwierdza, i my również możemy przyjąć, że w swojej trzeciej skardze skarżący podniósł „wyraźnie i co do istoty” zarzut dotyczący dyskryminacji, który następnie wniósł do Trybunału.¹⁴

14. Skarżący argumentował, że wyłącznie jego płeć zadecydowała o tym, że nie otrzymał zgody na udział w pogrzebie ojca. Rozpoznając wniesioną przez skarżącego skargę co do meritum, większość przeformułowała dyskryminujące traktowanie, na które skarżący złożył skargę. Większość nie rozpoznała różnicy w traktowaniu zdefiniowanej przez skarżącego, tj. odmowy udzielenia przepustki, lecz skoncentrowała się na kwestii odmowy indywidualnej oceny jego wniosku o wydanie takiej przepustki. Uznajemy to za istotną zmianę, która wpływa na zmianę skargi w kontekście analizy w świetle art. 14. O ile grupa porównawcza pozostaje ta sama, mianowicie kobiety skazane za „przestępstwa popełnione umyślnie”, różnica w traktowaniu nie jest taka sama. Otrzymanie zgody na przepustkę i dostęp do procedury związanej z indywidualną oceną to dwie różne kwestie. Zważywszy, że łotewski Trybunał Konstytucyjny nie miał możliwości rozpoznawania skargi przeformułowanej przez większość, skargę tę uważamy za niedopuszczalną.

15. Kwestia dotycząca wyczerpania środków w niniejszej sprawie jest istotna, ponieważ po raz pierwszy Trybunał zajmuje się konkretną

¹³ Zob. par. 19 wyroku większości (podkreślenie dodane).

¹⁴ Zob. par. 52 wyroku większości.

procedurą zastosowaną w niniejszej sprawie przed łotewskim Trybunałem Konstytucyjnym. Trybunał rozpoznawał już zarzuty niewyczerpania w odniesieniu do skarg konstytucyjnych na Łotwie. W sprawach tych Trybunał orzekał, że „zadaniem Trybunału nie jest zajęcie miejsca Trybunału Konstytucyjnego i kontrolowanie jego ustaleń w odniesieniu do jakości skargi skarżącego”.¹⁵ W niniejszej sprawie większość rozróżniła dwie przyczyny, na podstawie których łotewska skarga konstytucyjna może zostać odrzucona: a) nieprzestrzeganie wymogów formalnych oraz b) niewystarczające uzasadnienie (zob. § 51 wyroku większości). W związku z tym w przyszłości Trybunał będzie rozróżniać dwie przyczyny odrzucenia skarg przez łotewski Trybunał Konstytucyjny, w jednym z przypadków analizując ustalenia sądów krajowych, a w drugim nie. Ze względu na zmieniający się charakter skargi w niniejszej sprawie, krajowe konsekwencje tej decyzji są niejasne.

C. Analiza skargi dotyczącej dyskryminacji zgodnie z art. 14 w połączeniu z art. 8 Konwencji

16. Artykuł 14 nie zakazuje wszelkich różnic w traktowaniu w zakresie korzystania z praw i wolności: „właściwe organy krajowe często mają do czynienia z sytuacjami i problemami, które ze względu na związane z nimi różnice wymagają różnych rozwiązań prawnych; ponadto niektóre nierówności prawne służą jedynie korygowaniu nierówności faktycznych”.¹⁶ Zatem, w celu zaistnienia kwestii, o której mowa w art. 14, musi istnieć różnica w traktowaniu osób w analogicznych lub odpowiednio podobnych sytuacjach.¹⁷ W takim przypadku odmienne traktowanie uznaje się za dyskryminujące, jeżeli nie posiada ono obiektywnego i uzasadnionego celu; innymi słowy, jeżeli nie dąży do osiągnięcia słusznego celu lub jeżeli pomiędzy zastosowanymi środkami a celem, który ma być osiągnięty, nie istnieje uzasadniony związek proporcjonalności.¹⁸

17. Jak już wcześniej wskazano, różnica w traktowaniu zarzucanym przez skarżącego zarówno przed krajowym Trybunałem Konstytucyjnym, jak i niniejszym Trybunałem polegała na tym, że nie mógł on uczestniczyć w pogrzebie swojego ojca. Argumentował on, że gdyby był więźniem płci żeńskiej, otrzymałby pozwolenie na udział w pogrzebie. Nie jest to jednak twierdzenie prawidłowe. Gdyby nawet skarżący był więźniem płci żeńskiej,

¹⁵Zob. przykładowo *Gubenko przeciwko Łotwie* (dec.), nr 6674/06, §§ 9 i 25, 3 listopada 2015 r. oraz *Svārpstons i Inni przeciwko Łotwie* (dec.), nr 14976/05, §§ 26 i 51, 6 grudnia 2016 r.

¹⁶ Zob. sprawa „dotycząca pewnych aspektów prawa dotyczącego używania języków w edukacji w Belgii” (*meritum*), wyrok z dnia 23 lipca 1968 r., Seria A nr 6, § 10.

¹⁷ Zob. przykłady zacytowane w par. 113 wyroku większości.

¹⁸ Zob. przykładowo, *Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 65731/01 i 65900/01, § 51, 12 kwietnia 2006 r.

nie przysługiwałoby mu automatyczne i bezwarunkowe prawo do uczestniczenia w pogrzebie krewnego. Osoby należące do grupy porównawczej wskazanej przez skarżącego, to jest kobiety skazane za „przestępstwa popełnione umyślnie”, miałyby jedynie prawo do indywidualnej oceny ich wniosku ze względu na reżim więzienny, któremu podlegały zgodnie z prawem łotewskim. Ponadto prawo takie przysługiwałoby im wyłącznie w przypadku, gdyby nie stosowano już wobec nich rygoru zaostrzonego. Jednak wynik takiej oceny nie jest oczywisty i w żadnym wypadku nie jest pewne, czy wnioski osadzonych kobiet w grupie porównawczej zostałyby uwzględnione. Zważywszy, że członkowie proponowanej grupy porównawczej nie mają automatycznego prawa do przepustki, nie stwierdzono zarzucanej przez skarżącego różnicy w traktowaniu i nie stwierdzono naruszenia art. 14 w związku z art. 8.

18. W sprawach, w których podnoszony jest zarzut dyskryminacji, kluczowe znaczenie ma przyjęcie, a następnie zastosowanie wystarczająco dobrze opracowanych i rygorystycznych ram analitycznych.¹⁹ Jesteśmy zaniepokojeni konsekwencjami stwierdzenia przez większość naruszenia art. 14, biorąc pod uwagę zastosowane rozumowanie i okoliczności sprawy.

19. Pierwsza, podstawowa kwestia w analizie dotyczącej art. 14 dotyczy tego, czy dwie osoby lub grupy osób znajdują się w analogicznej lub odpowiednio podobnej sytuacji. Jak wskazano powyżej, tylko w przypadku spełnienia tego warunku można rozważać kwestie ewentualnego naruszenia art. 14. W par. 121 wyroku w sprawie *Fabian przeciwko Węgrom* Wielka Izba stwierdziła, że:

„różnica w traktowaniu może powodować problem z perspektywy zakazu dyskryminacji przewidzianego w art. 14 Konwencji tylko wówczas, jeżeli osoby objęte różnym traktowaniem znajdują się w istotnie podobnej sytuacji, uwzględniając elementy charakteryzujące ich sytuację w konkretnym kontekście. Trybunał zauważa, że elementy, które charakteryzują różne sytuacje i określają ich porównywalność, należy oceniać w świetle przedmiotu oraz celu środka, który powoduje dane rozróżnienie.”

20. W niniejszej sprawie analiza dokonana przez większość stale oscyluje między indywidualną decyzją o odmowie wydania przepustki (zob. par. 43, 54, 87-88, 90-91) i łotewskim systemem karaniam i rygorów więziennych, który zdaniem skarżącego jest dyskryminujący na poziomie ogólnym (zob. par. 41, 52, 54, 80, 85 – 87, 89 - 91). Jednakże rozszerzenie skargi i uznanie naruszenia rodzą niebezpieczeństwo wykluczenia płci jako elementu oceny ryzyka w kontekście zakładu karnego, zarówno na poziomie oceny regulacji, jak i oceny indywidualnej, pomimo wyraźnych dowodów, że mężczyźni i kobiety stanowią różne zagrożenia dla

¹⁹ Zob., w tym samym duchu, zdanie odrębne Sędziów O’Leary i Koskelo w sprawie *Fabian przeciwko Węgrom* [WI], nr 78117/13, 5 września 2017 r.

bezpieczeństwa.²⁰ W godnym podziwu dążeniu do równości materialnej w uzasadnieniu wyroku pominięto badania, które wskazują na fakt, iż:

„Procedury kontrolne zazwyczaj w zbyt małym stopniu uwzględniają konkretne kwestie dotyczące dużej części osadzonych kobiet [...] oraz rzeczywiste zagrożenie dla bezpieczeństwa stwarzane przez kobiety, a wszystkie te elementy powinny być uwzględniane przy osadzaniu ich w zakładach karnych. W rezultacie wobec kobiet powszechnie stosowane są nadmierne wymogi w zakresie zabezpieczeń, zaś programy i usługi odpowiednie dla ich potrzeb są niewystarczające”.²¹

21. Większość stwierdza, że: a) że skarga odnosi się do sposobu, w jaki obowiązujący rygor więzienny wpływa na ograniczenie praw więźniów, „w szczególności” w odniesieniu do prawa do przepustki; b) jako taka skarga dotyczy kwestii o takim samym znaczeniu dla wszystkich więźniów, oraz c) skarżący może twierdzić, że znajduje się w sytuacji analogicznej do sytuacji kobiet skazanych za takie same lub porównywalne przestępstwa (zob. par. 80-81 wyroku większości). Oparto się na wyroku Wielkiej Izby w sprawie *Chamtochu i Aksenczik*, w którym zarzut naruszenia art. 14 w związku z art. 5 dotyczył „skazania przestępców uznanych za winnych szczególnie ciężkich przestępstw zagrożonych karą dożywotniego pozbawienia wolności”. W przywołanej sprawie skarżący zostali skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, podczas gdy na kobiety skazane za takie same lub porównywalne przestępstwa kara taka nie zostałaby nałożona ze względu na zakaz ustawowy. W sprawie *Chamtochu i Aksenczik* Trybunał nie przeprowadził szczegółowej oceny kwestii porównywalności i stwierdził jedynie, że skarżący – osadzeni płci męskiej – znajdowali się w sytuacji analogicznej do wszystkich innych przestępców, w tym kobiet, które zostały skazane za te same lub porównywalne przestępstwa.²² Jest to podejście kuszące, ale nie do końca przekonujące, a jeżeli zostanie

²⁰ Zob. UNODC, *Handbook on Women and Imprisonment*, wyd. 2, 2014 r., str. 33-35, „ogólnie mniejsze zagrożenie, jakie kobiety przebywające w więzieniu stanowią dla innych”, jak stwierdzono w Regule 41 Reguł Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących postępowania z kobietami skazanymi na karę pozbawienia wolności i środków nieizolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej (Reguły z Bangkoku); A. Coyle i H. Fair, *A Human Rights Approach to Prison Management: Handbook for Prison Staff*, wyd. 3, Institute for Criminal Policy Research at Birkbeck, University of London, 2018 r., str. 152-53 oraz omówienie w M. Krabbe i P.H. van Kempen „*Women in Prison: a Transnational Perspective*” w P.H. van Kempen i M. Krabbe, *Women in Prison. The Bangkok Rules and Beyond*, Intersentia, 2017 r., str. 3-34, na str. 3: „Badania dotyczące kobiet przebywających w więzieniach dowodzą jednak, że więźniarki różnią się od swoich męskich odpowiedników, ponieważ (i) na ogół trafiają do więzienia z innych przyczyn, a gdy znajdują się w zakładzie karnym (ii) mają inne potrzeby”. Czynniki kryminologiczne – przyczyny zachowań przestępczych, rodzaje dominujących przestępstw i nakładanych kar – mogą być różne u mężczyzn i kobiet.

²¹ Zob. J. Ashdown i M. James, „*Women in Detention*” (2010 r.) 92 *International Review of the Red Cross* 123-141, 130.

²² *Chamtochu i Aksenczik*, cyt. powyżej, §§ 67-68.

zastosowane, Trybunał musi zapewnić, że dwa kolejne etapy oceny dyskryminacji – uzasadnienie i proporcjonalność – zostaną przeprowadzone z wielką skrupulatnością.

22. W odniesieniu do uzasadnienia i proporcjonalności w niniejszej sprawie większość zgadza się, że państwowi przysługuje szeroki margines oceny w odniesieniu do kwestii dotyczących osadzonych i polityki karnej i wydaje się akceptować fakt, że pewne różnice rygorów więziennych mających zastosowanie do osadzonych mężczyzn i kobiet są dopuszczalne i mogą być konieczne dla zapewnienia materialnej równości płci (zob. par. 83 i 85 wyroku większości). Jednakże odmowa udzielenia zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego dla mężczyzn przebywających w zakładach karnych typu zamkniętego w ogóle, a w szczególności dla skarżącego, uważana jest za nieproporcjonalną, ponieważ decyzja w tej sprawie została wydana na podstawie rygoru odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym, w którym został umieszczony, a nie na podstawie innych przesłanek. Pomimo, że pozwany Rząd wskazał na różnice między osadzonymi mężczyznami i kobietami – przy czym te ostatnie są na ogół skazywane za mniej poważne i brutalne przestępstwa, okazują się mniej agresywne w więzieniu i stwarzają mniejsze zagrożenie dla bezpieczeństwa – większość zarówno krytykuje brak danych na poparcie tych argumentów, jak i wskazuje, że dane te w żadnym wypadku nie byłyby wystarczające, ponieważ takie uogólnione podejście byłoby sprzeczne z potrzebą indywidualnej oceny (zob. par. 89-90 wyroku większości).

23. Jak wskazano wcześniej, w wyniku wadliwego wyczerpania krajowych środków odwoławczych, większość przechodzi z jednej strony od jedynej i szczególnej skargi, w odniesieniu do której można było stwierdzić, że skarżący wyczerpał krajowe środki odwoławcze – skargi dotyczącej odmowy wydania przepustki w celu udziału w pogrzebie z powodów dyskryminacyjnych – do braku zindywidualizowanej oceny jego wniosku o przepustkę oraz znacznie szerszej kwestii uzasadnienia i proporcjonalności systemu więziennego jako całości, który przewiduje rozróżnienie między osadzonymi mężczyznami i kobietami. Staje się to szczególnie widoczne w par. 90 wyroku większości, gdzie analiza wychodzi daleko poza kwestię przepustki i obejmuje krytykę przedstawioną przez CPT dotyczącą łotewskiego systemu stopniowego wykonywania wyroków. Jednakże ocena, którą Trybunał musi przeprowadzić w odniesieniu do indywidualnej decyzji i ogólnego wyboru legislacyjnego, różni się pod względem jakościowym.

24. W celu określenia proporcjonalności środka ogólnego, Trybunał ocenia przede wszystkim leżące u jego podstaw wybory legislacyjne.²³ Czy ustawodawca, przyjmując środek ogólny, starał się wyważyć rywalizujące

²³ Zob. przykładowo, *Animal Defenders International przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI]*, nr 48876/08, § 108, 22 kwietnia 2013 r.

interesy lub ocenić proporcjonalność ewentualnych wprowadzonych ograniczeń?²⁴ Izba nie zadała jednak pytania w tej sprawie pozwanemu Rządowi i w żadnym miejscu wyroku większości nie starała się przedstawić, wyjaśnić czy zweryfikować wyborów legislacyjnych leżących u podstaw łotewskiego Kodeksu karnego wykonawczego, którym postanowiła zająć się w dość szeroki sposób. Podejmowane przez pozwanego Rząd próby wyjaśnienia i uzasadnienia zróżnicowanych zasad odbywania kar pozbawienia wolności, różnice między osadzonymi mężczyznami i kobietami oraz odmienny charakter przestępstw popełnianych przez kobiety i mężczyzn zostały dość odrzucone bez głębszej oceny. Chociaż jakość danych przedstawionych przez pozwanego Rząd mogła nie być wzorcowa²⁵, to w kontekście dyskryminacji odrzucenie takich danych jako w każdym razie niewystarczające jest zaskakujące.

25. Rzeczywiście trudno jest odczytywać wyrok większości, nie zastanawiając się nad tym, czy jest on zgodny z dotychczasowym przyjmowaniem, we wcześniejszych sprawach dotyczących art. 14, pozytywnej dyskryminacji w zakładach karnych i w krajowej polityce karnej jako możliwie uzasadnionego i proporcjonalnego środka uwzględniającego różnice między osadzonymi płci męskiej i żeńskiej oraz ich szczególne potrzeby. Przykładowo, w sprawie *Chamtochu i Aksenczik*, Trybunał wskazał na dane statystyczne dostarczone przez pozwanego Rząd, wykazujące znaczną różnicę między całkowitą liczbą osadzonych w więzieniach mężczyzn i kobiet, i stwierdził:

„Do Trybunału nie należy ponowna ocena dokonywana przez władze krajowe oceny posiadanych przez nie danych ani też uzasadnienie penologiczne, które dane te mają potwierdzać. W szczególnych okolicznościach sprawy dostępne dane [...] stanowią wystarczającą podstawę do stwierdzenia przez Trybunał, że istnieje interes publiczny uzasadniający zwolnienie przestępczyni z kary dożywotniego więzienia w drodze zasady ogólnej.”²⁶

26. Reguła 1 Reguł z Bangkoku stanowi, że aby zasada niedyskryminacji mogła być stosowana w praktyce, przy stosowaniu tych reguł należy uwzględnić szczególne potrzeby osadzonych kobiet. Uwzględnienie takich potrzeb w celu osiągnięcia materialnej równości płci nie jest uznawane za dyskryminację.²⁷ Odniesienie do równości materialnej w par. 86 wyroku większości należy przyjąć z zadowoleniem. Budzi ona

²⁴ Zob. przykładowo, *Dickson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 44362/04, § 79, 4 grudnia 2007 r. oraz *Hirst przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (nr 2)*, nr 74025/01, § 79, 6 października 2005 r.

²⁵ Zob. jednakże, zbieżne zdanie odrębne Sędziego Sajó w sprawie *Chamtochu i Aksenczik*, cyt. powyżej, zawierające wyjaśnienie, dlaczego tak słaba obrona nie musi być fatalna w skutkach.

²⁶ *Chamtochu i Aksenczik*, cyt. powyżej, § 82.

²⁷ Zob. UNODOC, *Handbook on Women and Imprisonment*, cyt. powyżej. Zob. także L. Paprzycki, „*Protection of Women in Prison under the European Convention on Human Rights*” w P.H. van Kempen i M. Krabbe (red.), cyt. powyżej.

jednakże pewne wątpliwości w powiązaniu z elementami analizy dyskryminacji przeprowadzonej w dalszej części.

27. Nie mamy zamiaru sugerować, że odmawianie więźniom – mężczyznom i kobietom – indywidualnej oceny zasadności wniosku o wydanie przepustki jest zgodne z Konwencją. Tak bowiem nie jest. Jednakże, zważywszy, że sędziowie w większości nie skupili się na kwestii dotyczącej bezpośrednio naruszenia art. 8 i nie ograniczyli się do skargi, którą skarżący faktycznie wyczerpał, zakresem oceny objęli – bardziej ogólnie – łotewski Kodeks karny wykonawczy, w tym różnice w traktowaniu więźniów płci męskiej i żeńskiej (gdzie kwestia podejścia do wniosków o tymczasowe opuszczenie zakładu karnego jest tylko jednym z elementów oraz system stopniowej modyfikacji warunków odbywania kary pozbawienia wolności, w ramach którego wszyscy więźniowie są zobowiązani do odbycia z góry określonego minimalnego czasu w warunkach zarówno rygoru zaostrzonego, jak i umiarkowanego. Był to błąd, zważywszy, że – jak przyznaje większość – badanie ustawodawstwa krajowego *in abstracto* nie jest zadaniem Trybunału.

Wnioski

28. Gdyby skarżący wniósł skargę do sądów krajowych w sprawie braku indywidualnej oceny jego wniosku dotyczącego uczestnictwa w pogrzebie ojca, Trybunał mógłby skoncentrować się w niniejszej sprawie na art. 8, stwierdzając naruszenie i zapewniając w ten sposób, że więźniowie przebywający w łotewskich więzieniach będą mieli prawo do takiej indywidualnej oceny wniosków o wydanie przepustki. Takie konkretne ustalenie wymagałoby następnie odpowiedniego dostosowania łotewskiego ustawodawstwa i praktyki karnej. Jeżeli łotewski system więziennictwa i Kodeks karny są wykonawczy obciążone są innymi problemami, mogą one i powinny być podnoszone w odpowiednich postępowaniach przed sądami krajowymi w pełnej zgodności z zasadą wyczerpania.